7

เรื่องพระปฐมเจดีย์

เจ้าพระยาทิพากรวงศ เรียบเรียง

พิมพ์ในงารพระราชทานเพลิงศพ

มหาเสวกโท เจ้าพระยาศรีวิไชยชนินทร์ (ชม สุนทรารชุน)

ร ว, ป จ, ป ช, ป ม, ว ม ล, ม ป ร ๕, จ ป ร ๓, ว ป ร ๓,

เมื่อปีขาล พ. ศ. ๒๔๖๙

15/10/2565

พิมพที่โรงพิมพ์โสภณพพรรฒธนาอร

คำนำ

คุณหญิงเอี่ยม ศรีวิไชยชนินทร์ ฯ จ. แจ้งความมายังหอพระสมุดวชิรญาณสำหรับพระนคร ว่าจะทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานเพลิงศพ มหาเสวกโท เจ้าพระยาศรีวิไชยชนินทร์ ในเดือนพฤษภาคมนี้ คุณหญิงเอี่ยมใคร่จะพิมพ์หนังสือเปนของถวายแลจ่ายแจกเนื่องในการกุศลทักษิณานุปทานฉลองคุณสามีสักเรื่องหนึ่ง ขอให้กรรมการช่วยเลือกเรื่องหนังสือให้ ข้าพเจ้ามีความยินดีเปนอันมากที่ได้มีโอกาศอุปการเจ้าพระยาศรีวิไชย ฯ ในวาระที่สุด ด้วยได้เปนมิตรอันสนิธสนมร่วมราชการกันมาช้านาน แต่เสียดายที่เวลาจำกัดเจ้าภาพมาบอกเมื่อไม่พอจะเลือกหาหนังสือชำระใหม่แลจัดการพิมพ์ให้ทันกำหนดงารได้ คราวงารพระเมรุที่แล้วมามิได้มีวิแววเลยว่าจะพระราชทานเพลิงศพเจ้าพระยาศรีวิไชย ฯ ในคราวนี้ด้วย ข้าพเจ้าคิดหาเรื่องหนังสือเห็นมีเหมาะแลพอจะพิมพ์ให้ทันกำหนดได้อยู่เรื่อง ๑ คือเรื่องพระปฐมเจดีย์ฉบับเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ จึงจัดให้คุณหญิงเอี่ยมพิมพ์ในสมุดเล่มนี้ ด้วยเห็นว่าเจ้าพระยาศรีวิไชย ฯ ได้เปนผู้ดูแลรักษาทำนุบำรุงพระปฐมเจดีย์มาตลอดสมัยหนึ่งในเวลาเปนสมุหเทศาภิบาลนานตั้ง ๒๐ ปี ดังจะเห็นได้ในประวัติซึ่งข้าพเจ้าได้เรียบเรียงพิมพ์เพิ่มไว้ต่อท้ายคำนำนี้

กรรมการขออนุโมทนากุศลบุญราศีทักษิณานุปทาน ซึ่งคุณหญิงเอี่ยมพร้อมด้วยบุตรธิดาได้บำเพ็ญเปนสัมมาปฏิบัติทางปฏิวัตแลปิตุปัฏฐานธรรม สำเร็จด้วยความกตัญญูกตเวที แลที่พิมพ์หนังสือเรื่องนี้ให้แพร่หลาย

ดำรงราชานุภาพ สภานายก

15/10/2565

หอพระสมุดวชิรญาณ

วันที่ ๒๖ พฤษภาคม พระพุทธศักราช ๒๔๖๙

15/10/2565

มหาเสวกโท เจ้าพระยาศรีวิไชยชนินทร์ (ชม สุนทรารชุน)

พ.ศ. ๒๓๙๖—พ.ศ. ๒๔๖๘

ประวัติเจ้าพระยาศรีวิไชยชนินทร์

มหาเสวกโท เจ้าพระยาศรีวิไชยชนินทร์ ฯ (ชม สุนทรารชุน) รว, ปจ, ปช, ปม, วมล, รัตน มปร ๕, จปร ๓, วปร ๓, สผ, เกิดในรัชกาลที่ ๔ เมื่อวันอังคาร ที่ ๒๙ มีนาคม ปีฉลู พระพุทธศักราช ๒๓๙๖ เปนบุตรพระสุรินทรามาตย์ (คล้าย) หลานพระยาเทพอรชุน (ถึง) มารดาเปนธิดาพระยาศรีสหเทพ (เพ็ง)

ตระกูลของเจ้าพระยาศรีวิไชย เปนข้าราชการวังหลวง แต่เมื่อพระบาทสมเด็จ ฯ พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรด ฯ ให้พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวบวรราชาภิเษก เหมือนอย่างเปนพระเจ้าแผ่นดินอีกพระองค์หนึ่ง จึงโปรด ฯ ให้แบ่งข้าราชการวังหลวงขึ้นไปเปนตำแหน่งข้าราชการวังหน้าตระกูลละคนหนึ่งหรือสองคน บิดาของเจ้าพระยาศรีวิไชยถูกเลือกส่งไปรับราชการวังหน้า ได้มีตำแหน่งในกรมตำรวจ รับราชการมาจนพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวสวรรคต ลงมาสมทบรับราชการในวังหลวง จึงนำเจ้าพระยาศรีวิไชยถวายตัวเปนมหาดเล็กวิเศษแต่ในรัชกาลที่ ๔ ครั้นถึงรัชกาลที่ ๕ กรมหมื่นบวรวิชัยชาญได้ทรงรับอุปราชาภิเษกเปนกรมพระราชวังบวรสถานมงคล ข้าราชการวังหน้าซึ่งยังมีตัวอยู่จะต้องกลับขึ้นไปรับราชการวังหน้าอย่างเดิม แต่ส่วนบิดาของเจ้าพระยาศรีวิไชยนั้น สมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศจะเอาไว้รับราชการในกรมกระลาโหมวังหลวงต่อไป จึงทูลขอให้เลื่อนเปนที่พระสุรินทรามาตย์ แต่ขุนหมื่นไพร่

ของพระสุรินทรามาตย์ยังอยู่ในสังกัดวังหน้า จึงต้องให้นายชมบุตร (คือเจ้าพระยาศรีวิไชย) ขึ้นไปรับราชการวังหน้า เพื่อจะได้คงเปนมูลนายผู้คนตัวเลขซึ่งเคยบังคับบัญชามาแต่ก่อน เจ้าพระยาศรีวิไชยขึ้นไปรับราชการวังหน้าได้เปนที่จมื่นมณเฑียรพิทักษ์ ปลัดกรมตำรวจอยู่จนกรมพระราชวังบวรวิชัยชาญทิวงคต

ตรงนี้จะกล่าวความซึ่งข้าพเจ้าผู้เรียบเรียงเรื่องประวัตินี้ ได้ทราบด้วยตนเอง เปนเรื่องประวัติของเจ้าพระยาศรีวิไชยนอกทางราชการแทรกลงสักหน่อย เมื่อครั้งข้าพเจ้าแรกเปนนายทหารมหาดเล็ก กำลังคนองในเวลารุ่นหนุ่ม ได้เริ่มรู้จักกับเจ้าพระยาศรีวิไชย เมื่อยังเปนที่จมื่นมณเฑียรพิทักษ์ ด้วยเปนคนกว้างขวางในทางนักเลงมีเพื่อนฝูงมาก แต่ความประพฤติของเจ้าพระยาศรีวิไชยในสมัยนั้น ต่อมาให้โทษแก่ตัวเอง ด้วยหมดสิ้นทรัพย์สมบัติไปในการเล่น ครั้นกรมพระราชวังบวรวิชัยชาญทิวงคต ขุนนางวังหน้ากลับลงมาสมบทวังหลวงอีก เจ้าพระยาศรีวิชัยไม่มีกำลังที่จะรับราชการ จึงไปสมัครรับราชการอยู่กับพระยามหาอำมาตย์ (หรุ่น) ซึ่งเปนลูกทางฝ่ายมารดา ต้องออกไปรับราชการอยู่ที่เมืองนครจำปาศักดิ์แลเมืองพระตะบองหลายปี ในตอนนี้จึงได้รับพระราชทานสัญญาบัตรเลื่อนบันดาศักดิ์เปนที่หลวงเสนีพิทักษ์ ในกระทรวงมหาดไทย

ครั้นเมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๘ พระยามหาอำมาตย์ให้เข้ามาแจ้งราชการในกรุงเทพ ฯ ประจวบเวลาข้าพเจ้าผู้แต่งเรื่องประวัตินี้ได้เปนตำแหน่ง

15/10/2565

เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย ได้พบปะกันต่างก็ยินดี ด้วยได้คุ้นเคยชอบพอกันมาแต่ก่อน ในวันที่พบกันนั้น ผเอิญเจ้าพระยาสุรสีห์วิสิษฐศักดิ์ เมื่อยังเปนพระยาศรีสริยราชวรานุวัตร ตำแหน่งสมุหเทศาภิบาลมณฑลพิษณุโลก มาปรึกษาข้าพเจ้าด้วยเรื่องจะหาตัวคนเปนผู้ว่าราชการหัวเมืองต่าง ๆ ในมณฑลพิษณุโลก ปรึกษากันสำเร็จไปจนถึงผู้ว่าราชการเมืองพิจิตรไปติดอยู่ ทั้งเจ้าพระยาสุรสีห์และตัวข้าพเจ้านึกไม่ออกว่าจะได้ผู้ใดดี นั่งตรองกันอยู่สักครู่ ข้าพเจ้านึกขึ้นถึงหลวงเสนีพิทักษ์ซึ่งได้มาพบกันในวันนั้น จึงบอกแก่เจ้าพระยาสุรสีห์ว่ามีข้าราชการอยู่คนหนึ่งซึ่งข้าพเจ้าได้รู้จักคุ้นเคยมาแต่ก่อน คือหลวงเสนีพิทักษ์ แต่ตามเรื่องประวัติมีทั้งคุณมหันต์และโทษอนันต์ คือเปนคนฉลาดและอัชฌาสัยกว้างขวาง แต่ว่าเปนนักเลงจัด จะให้เปนผู้ว่าราชการเมืองพิจิตรก็เปนอย่างเสี่ยงทายจะได้กับเสียเท่ากัน เจ้าพระยาสุรสีห์ว่าควรจะลองดู เมื่อไม่ดีก็เปลี่ยนเสีย เปนยุติกันดังนี้ เมื่อเจ้าพระยาสุรสีห์ไปแล้ว ข้าพเจ้าทราบว่าหลวงเสนีพิทักษ์ยังอยู่ในศาลาว่าการกระทรวงมหาดไทยจึงเรียกตัวมาบอกว่าจะให้ไปเปนตำแหน่งผู้ว่าราชการเมืองพิจิตร แต่ราชการครั้งนี้จะต้องทำกันจริง จะเอาแบบอย่างเจ้าเมืองแต่ก่อนนั้นไม่ได้ ถ้าทำไม่ดีก็จะมีผิด ข้าพเจ้าจึงอยากทราบเสียก่อนว่าจะเต็มใจรับตำแน่งนั้นหรือไม่ เจ้าพระยาศรีวิไชยตอบว่าจะรับด้วยยินดีและขอให้ข้าพเจ้าวางใจเถิดว่าจะตั้งใจล้างบาปที่ได้เคยมีมาแต่ก่อนมิให้ร้อนใจ เจ้าพระยาศรีวิไชยขึ้นไปรั้งราชการเมืองพิจิตรก็ไปดีได้จริงดัง

15/10/2565

สัญญา ด้วยอัชฌาสัยซึ่งเคยเปนนักเลงนั้นเองกลับให้คุณ เพราะสันทัดทางที่จะคบหาสมาคมผู้คนกว้างขวาง ในไม่ช้าราษฎรชาวเมืองพิจิตรก็พากันนิยมนับถือ เลยเปนเหตุให้โจรผู้ร้ายราบคาบจนขึ้นชื่อลือนามว่าไม่เคยมีเจ้าเมืองพิจิตรเช่นนี้มาแต่ก่อน แต่เจ้าพระยาศรีวิไชยว่าราชการเมืองพิจิตรอยู่ไม่ช้า พอเมืองนครไชยศรีซึ่งขึ้นชื่อลือนามว่าโจรผู้ร้ายชุกชุม บังคับบัญชายาก ว่างตำแหน่งผู้ว่าราชการเมืองลง ข้าพเจ้าหาตัวผู้อื่นไม่ได้ จึงกราบทูล ฯ ขอย้ายเจ้าพระยาศรีวิไชยจากเมืองพิจิตรมาว่าราชการเมืองนครไชยศรี ก็ทำการดีต่อมา จนได้รับพระราชทานสัญญาบัตรเลื่อนขึ้นเปนพระยาสุนทรบุรีศรีพิไชยสงคราม เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๘ ครั้นตำแหน่งสมุหเทศาภิบาลมณฑลนครไชยศรีว่างลง ก็ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้เปนสมุหเทศาภิบาลมณฑลนครไชยศรีรับราชการในตำแหน่งนั้นต่อมาถึง ๑๘ ปีจนแก่ชรา.

ความสามารถของเจ้าพระยาศรีวิไชยเมื่อเปนตำแหน่งสมุหเทศาภิบาล ควรยกย่องว่าวิเศษอย่างหนึ่งด้วยเรื่องกระบวรสืบจับผู้ร้าย ถ้าจะว่าเปนอัศจรรย์ก็ว่าได้ ด้วยเจ้าพระยาศรีวิไชยมิได้มีโอกาศเล่าเรียนศึกษาตำหรับตำราอันใด สามารถคิดวิธีขึ้นได้โดยประดิษฐของตนเอง วิธีของเจ้าพระยาศรีวิไชยนั้นดังนี้ คือในเวลาที่ไปเที่ยวตรวจราชการตามท้องที่ หรือแม้อยู่โดยปรกติ มีสมุดพกติดตัวอยู่เล่มหนึ่ง จดชื่อและประวัติของบรรดานักเลงซึ่งสืบรู้ได้ตามท้องที่บ้าง สืบได้จากนักโทษในเรือนจำบ้าง และถ้ามีโอกาศคงพยายามให้รู้จักกับตัวนักเลงเหล่า

15/10/2565

นั้นเอง ให้รู้นิสัยใจคอว่าเปนอย่างไร ถ้าเกิดเหตุปล้นสดมภ์ขึ้นตำบลใด เจ้าพระยาศรีวิไชยอาจบอกให้ไปถามนักเลงคนนั้น หรือสั่งให้เรียกตัวนักเลงคนนั้น ๆ มาถาม มักได้ตัวผู้ร้าย หรือรู้ว่าใครเปนผู้ร้ายไม่เว้นแต่ละราย ข้าพเจ้าเคยได้ยินข้าราชการในมณฑลนครไชยศรีกล่าวกันว่าคิดไม่เห็น ว่าเจ้าพระยาศรีวิไชยรู้ได้อย่างไรจึงชี้ตัวถูกมิใคร่คลาด ยังกระบวรถามผู้ร้ายเมื่อจับได้ตัวมาแล้วก็ดีอีกอย่างหนึ่ง ถ้าเปนเรื่องสำคัญเจ้าพระยาศรีวิไชยถามเอง ไม่ให้ผู้อื่นทำแทน บางทีถามที่แห่งหนึ่ง บางทีก็พาผู้ร้ายไปถามที่ต่างเมือง ลงปลายมักจะรับสารภาพโดยชื่นตา ไม่ต้องขู่เข็ญ หัวหน้าผู้ร้ายคนหนึ่งซึ่งจับมาได้จากเมืองปทุมธานีในเวลาข้าพเจ้าอยู่เมืองนครปฐม ได้บอกแก่ข้าพเจ้าในภายหลังว่าถ้าเปนผู้อื่นถามก็ไม่รับ แต่วิธีถามของเจ้าพระยาศรีวิไชยท่านไม่ซักไซ้ขู่เข็ญเหมือนคนอื่น ถ้าไม่รับท่านก็ถามไปใหม่ แต่เวียนถามอยู่ ๒ วัน ๓ วันจนผู้ร้ายเบื่อลงเนื่อเห็นว่ารับท่านเสียให้สิ้นรำคาญ ดังนี้ วิธีของเจ้าพระยาศรีวิไชยได้ใช้เปนตำราต่อไปในที่อื่น แต่ก็ไม่เห็นมีใครอาจทำได้เสมอเจ้าพระยาศรีวิไชย เว้นแต่ในกรุงเทพ ฯ นั้นอย่างไรไม่ทราบ ด้วยวิธีของโปลิศในกรุงเทพ ฯ เปนอย่างหนึ่งต่างหาก. เจ้าพระยาศรีวิไชยเปนพระยาสุนทรบุรีศรีพิไชยสงครามมาจนถึงรัชกาลที่๖ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๖ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้เลื่อนบันดาศักดิ์ขึ้นเปนเจ้าพระยา มีประกาศกระแสพระบรมราชโองการ ฯ เมื่อทรงตั้งดังนี้

15/10/2565

ศุภมัสดุ พระพุทธสาสนากาลเปนอดีตภาค ๒๔๕๖ พรรษา กาลปัตยุบันจันทรโคจร อุศภสัมพัตสร มาฆมาส กาฬปักษ์ ทวาทสีดิถีโสรวาร สุริยคติกาล กุมภาพันธมาส เอกวิสติมสุรทิน โดยกาลนิยม

พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาวชิราวุธ ฯ พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริห์ว่า พระยาสุนทรบุรี ศรีพิไชยสงครามได้รับราชการมาช้านาน จำเดิมแต่เปนมหาดเล็กในรัชกาลที่ ๔ ครั้นมาในรัชกาลที่ ๕ โปรด ฯ ให้ไปรับราชการในกรมตำรวจพระราชวังบวร ฯ แล้วมาสมทบในพระบรมมหาราชวังเมื่อพระพุทธศักราช ๒๔๒๖ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม ให้พระยามหาอำมาตยาธิบดี (หร่น) ไปจัดราชการเมืองนครจำปาศักดิ์ ก็ได้เปนข้าหลวงไปกับพระยามหาอำมาตย์ด้วย ได้ไปจัดการเมืองเขมราฐ เมืองมุกดาหาร เมืองนครพนม แลทำด่านฝ่ายแม่น้ำโขงด้านตวันออก แลได้ไปป้องกันเจ้ากรุงญวนซึ่งแตกหนีฝรั่งเศสมาใกล้เชิงเขาบรรทัด เพื่อมิให้หลบเข้ามาอาศรัยในพระราชอาณาเขต เปนการรักษาทางพระราชไมตรี แลได้ทำด่านตามแม่น้ำโขงซึ่งต่อเขตแดนเมืองเขมร ต่อมาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้รับราชการสังกัดในกระทรวงมหาดไทย แลโปรดให้ไปรับราชการกับพวกกอมมิสแซร์ฝรั่งเศสกองทำแผนที่ จนถึงเมืองกระแจะซึ่งเปนเขตแดนเขมร แล้วโปรดให้เปนข้าหลวงที่ ๒ รักษาราชการเมืองพระตะบองเมื่อพระพุทธศักราช ๒๔๓๖ ได้คุมกำลังไปป้องกันรักษาพระราชอาณาเขตที่หนองคำนนเขตเมืองนครเสียมราฐ ตลอด

15/10/2565

จนชายทะเลสาป แลเปนที่ปรึกษาราชการพระยาศักดาภิเดชวรฤทธิ์ ดั่นซึ่งเวลานั้นรักษาราชการอยู่เมืองพระตะบอง ในระยะซึ่งไปราชการหัวเมืองลาวเมืองเขมรอยู่นี้ เปนเวลานานกว่า ๑๐ ปี ต้องรับราชการด้วยความเหนื่อยยากตรากตรำลำบากเปนอันมาก

ภายหลังตำแหน่งผู้ว่าราชการเมืองพิจิตรว่าง จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ไปรับราชการในตำแหน่งผู้ว่าราชการเมืองพิจิตร แลโปรดให้ไปรักษาราชการตำแหน่งสมุหเทศาภิบาลมณฑลพิษณุโลก แทนสมุหเทศาภิบาลในเวลาซึ่งไปรับราชการน่าที่อื่นคราว ๑ แลได้ทำการตัดทางยกเสาพาดสายโทรเลขจากเมืองพิษณุโลกถึงเมืองนครสวรรค์

ครั้นตำแหน่งผู้ว่าราชการเมืองนครไชยศรีไม่มีตัว ทรงพระราชดำริห์ว่า ตำแหน่งนี้เปนตำแหน่งสำคัญกว่าหัวเมืองฝ่ายเหนือต้องเปนผู้รู้ราชการทำการแขงแรง จึงจะรักษาการเปนความสดวกเรียบร้อย ทรงทราบความสามารถของพระยาสุนทรบุรีว่าสมควรจะรับราชการตำแหน่งนี้ได้ดี จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้เปนผู้ว่าราชการเมืองนครไชยศรี แลต่อมาได้เปนผู้รับราชการแทนสมุหเทศาภิบาลด้วย ภายหลังทรงพระราชดำริห์เห็นว่า พระยาสุนทรบุรีมีความสามารถจะรับราชการเปนใหญ่เปนประธานในมณฑลนครไชยศรีได้ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม ให้พระยาสุนทรบุรีเปนสมุหเทศาภิบาลรับราชการฉลองพระเดชพระคุณสืบมา พระยาสุนทรบุรีได้อุสาหจัดการทำนุบำรุงบ้านเมืองระงับโจรผู้ร้ายสงบเรียบร้อย แลบำรุงพระนครอันรก

15/10/2565

เรืออยู่แต่ก่อนให้เปนพระนครอันงาม มีถนนหนทางตึกตลาดไพศาล ครึกครื้นเปนที่ประชุมชน ทำพระราชทรัพย์ให้เกิดทวีมากขึ้น ส่วนพระปฐมเจดีย์อรรคบูชนียสถาน ก็ได้จัดการปฏิสังขรณ์ทำนุบำรุงให้งดงามรุ่งเรือง เปนที่ก่อเกิดความเลื่อมใสของพุทธบริษัททั้งปวง

ส่วนความประพฤติของประยาสุนทรบุรี ย่อมเปนผู้มีอัธยาศัยกว้างขวางโอบอ้อมอารี เปนที่รักของประชาชนทุกหมู่ทุกเหล่า ทั้งเปนที่ชอบพอในพระบรมวงศานุวงศ์ แลข้าทูลลอองธุลีพระบาทเปนอันมาก พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาแก่พระยาสุนทรบุรีมาก เพราะได้รับราชการฉลองพระเดชพระคุณด้วยความสวามิภักดิ์เปนที่ชอบพระราชอัธยาศัย ทั้งเปนสหชาตเกิดร่วมปีพระชนม์พรรษาด้วย ส่วนพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ทรงพระกรุณาแก่พระยาสุนทรบุรีเปนอันมาก เพราะเปนผู้ที่มีความจงรักภักดีต่อใต้ฝ่าลอองธุลีพระบาท เปนที่ทรงคุ้นเคยแลพอพระราชอัธยาศัยมาช้านาน ตั้งแต่ยังมิได้เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติตลอดมาจนกาลบัดนี้ พระยาสุนทรบุรีรับราชการฉลองพระเดชพระคุณมาช้านานโดยสม่ำเสมอ อุส่าห์ทำนุบำรุงรักษาราชการในหน้าที่ให้เจริญมาโดยลำดับมิได้เสื่อมทราม จนมีชนมายุเจริญวัยกว่าสมุหเทศาภิบาลทั้งปวงในเวลานี้ นับว่าเปนผู้รับราชการเปนอย่างดีได้ผู้หนึ่ง ควรเปนตัวอย่างของข้าทูลลอองธุลีพระบาททั้งปวงที่จะดำเนิรตาม เมื่อผู้ที่มีวุฒิปรีชาเห็นปานนี้รับราชการอยู่ในตำแหน่งใด ๆ ก็สมควรที่จะได้รับพระราชทานบันดาศักดิ์อันสูงสุดในตำแหน่งนั้น เปนบำเหน็จความชอบเพื่อเปนเกียรติยศสืบไปนาน

15/10/2565

จึงมีพระบรมราชโองการดำรัสสั่ง ให้พระยาสุนทรบุรีมีอิศริยศักดิ์เปนเจ้าพระยา มีราชทินนามว่า เจ้าพระยาศรีวิไชยชนินทร์ ปฐมนครินทรบุรีบลยศักดิ์ นิตยสวามิภักดิ์รามาธิบดี ศรีมณฑลิกาธิการวิสิษฐ์ ธรรมสุจริตกฤตัญญูการ พิริยแรงหาญรานทุรชน โสภณสุนทรารชุนวงศ์ บรมราชประสงค์สิทธิปฏิบัติ พุทธาทิรัตนสรณธาดาอุดมอาชวาธยาไศรย อภัยพิริยบรากรมพาหุ ดำรงศักดินา ๑๐๐๐๐ จงเจริญสุขสวัสดิพิพัฒมงคลทุกประการ เทอญ ฯ

แต่เมื่อเจ้าพระยาศรีวิไชย ฯ ได้เปนเจ้าพระยานั้น เริ่มทุพลภาพด้วยเกิดโรคภัยในตัวแลอายุมากอยู่แล้ว ต่อมาไม่ช้าก็ปรากฏว่าไม่สามารถจะรับราชการในตำแหน่งสมุหเทศาภิบาลได้แขงแรงเหมือนแต่ก่อน จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้ย้ายเข้ามารับราชการในกรุงเทพ ฯ เปนมหาเสวกโท มีสังกัดในกระทรวงวัง อยู่ได้หน่อยหนึ่งก็ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้ปลดจากราชการประจำ รับพระราชทานเบี้ยบำนาญต่อมาจนตลอดอายุ

เรื่องประวัติเจ้าพระยาศรีวิไชย ฯ ตั้งแต่ออกจากตำแหน่งสมุหเทศาภิบาลแล้ว ข้าพเจ้าไม่ทราบความพอที่จะเอามาเรียบเรียงได้ ด้วยตัวข้าพเจ้าเองก็ออกจากตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงมหาดไทยใกล้ ๆ กับเวลาเจ้าพระยาศรีวิไชยออกจากสมุหเทศาภิบาล ความสมาคมเกี่ยวข้องกันมิได้มีมากเหมือนแต่ก่อน เปนแต่ไปมาหาสู่เยี่ยมเยือนกันฉันเปนมิตร แต่เข้าใจว่าเรื่องประวัติของเจ้าพระยาศรีวิไชยที่เปนสาระ

อันควรนำมาแสดง ก็เห็นจะมีเพียงออกจากตำแหน่งสมุหเทศาภิบาล ต่อนั้นมาก็เปนคนทุพลภาพทั้งโรคภัยเบียดเบียน มีอาการป่วยหนัก จะถึงอสัญกรรมแล้วกลับฟื้นเล่าหลายครั้ง ลงปลายกลายเปนอย่างคนง่อยต้องอยู่แต่กับเรือนมานาน จนถึงอสัญกรรมเมื่อวันที่ ๘ กรกฎาคม พระพุทธศักราช ๒๔๖๘ คำนวนอายุได้ ๗๓ ปี.

สิ้นเรื่องประวัติเจ้าพระยาศรีวิไชย ฯ เพียงเท่านี้.

15/10/2565

ตัวหนังสือโบราณจารึกที่พระปฐมเจดีย์

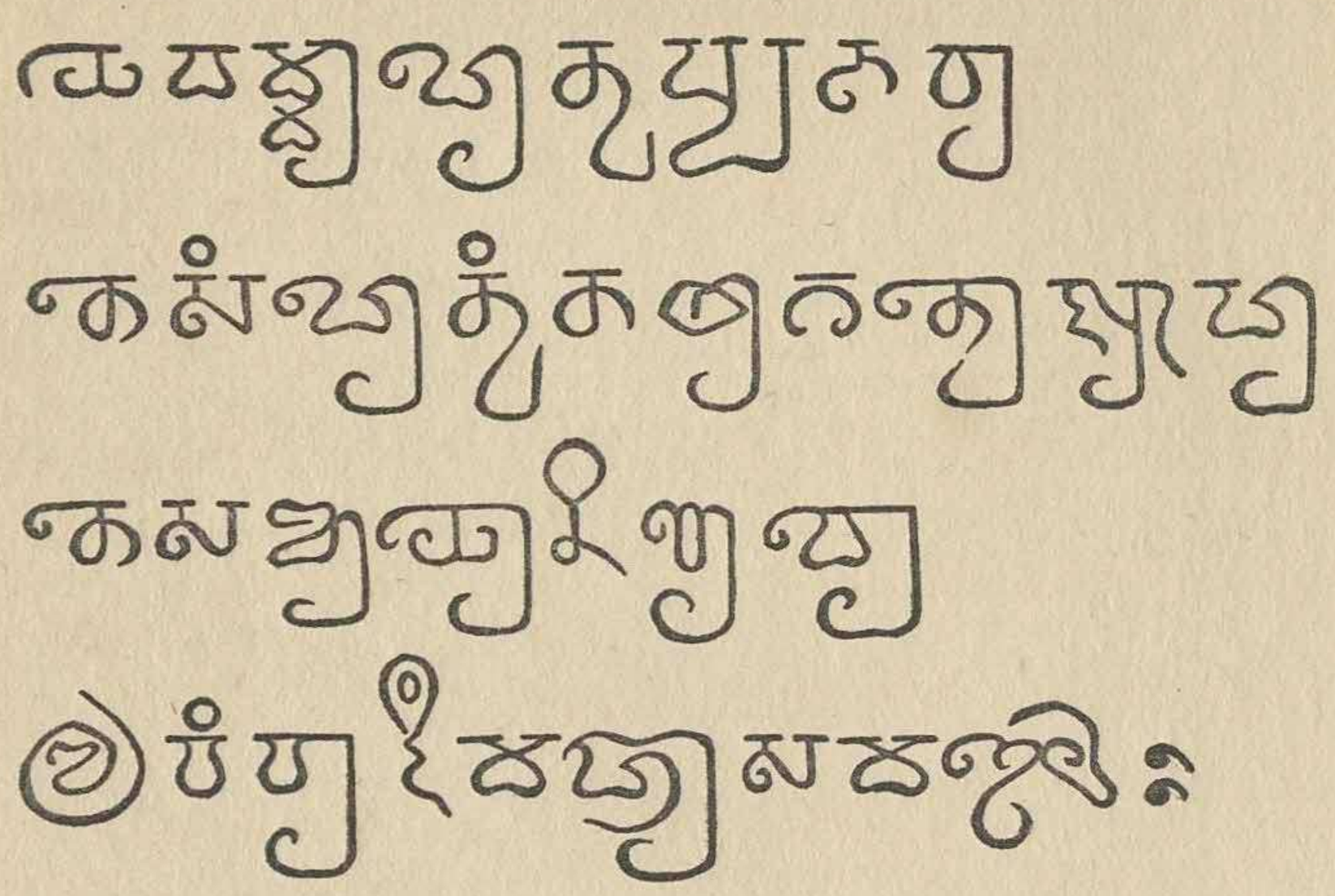

เย ธมฺมา เหตุปฺปภวา
เตสํ เหตุํ ตถาคโต อาห
เตสญฺจ โย นิโรโธ
เอวํ วาที มหาสมโณ

ตัวหนังสืออย่างนี้เรียกว่าอักษรครันถ์ ยังใช้กันในประเทศอินเดียข้างใต้ ราวเมื่อพระพุทธสาสนกาล ๑๕๐๐ ปี ศิลาจารึกอักษรครันถ์รูปอย่างนี้ได้พบที่เมืองลพบุรี เมืองศรีเทพ เมืองนครราชสีมา เมืองนครศรีธรรมราช แลที่พระนครวัด จารึกชั้นเก่า ราว พ.ศ. ๑๓๐๐ ก็ใช้อักษรอย่างนี้

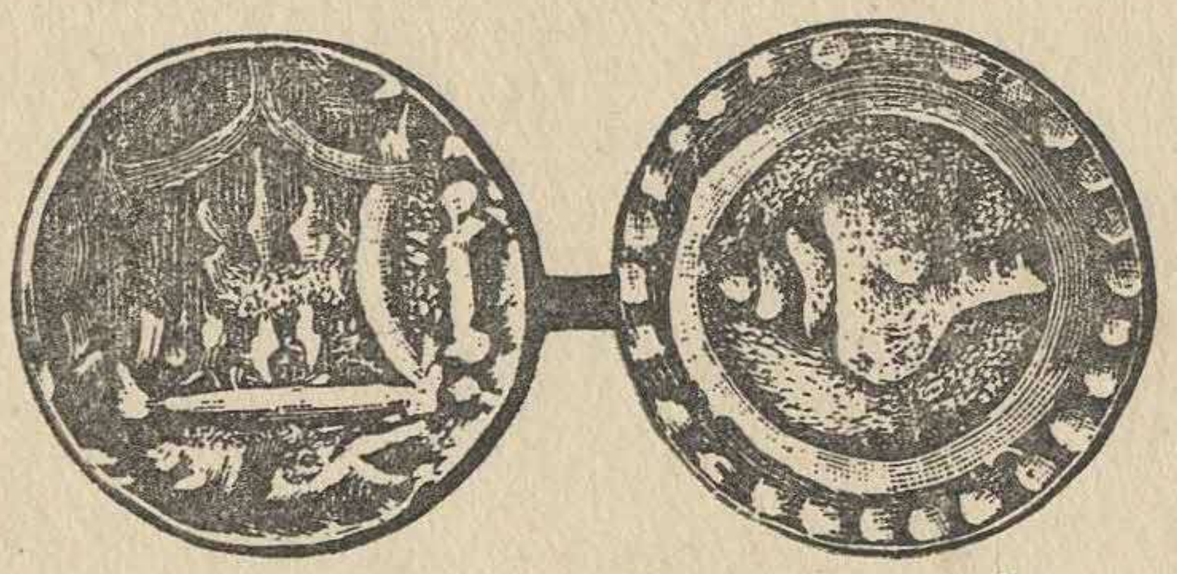

เงินเหรียญขนาดนี้ ตราอย่างนี้

15/10/2565

ขุดได้ในเมืองโบราณที่ประดิษฐานพระปฐมเจดีย์ แลที่เมืองอู่ทอง สอบถามตามต่างประเทศได้ความว่าเงินเหรียญตราสังข์อย่างนี้ ที่เมืองรามัญก็ขุดได้ แต่ตราอีกข้างหนึ่งไม่เหมือนกันทีเดียว

เรื่องพระปฐมเจดีย์

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริห์ว่า ที่เมืองนครไชยศรีมีพระเจดีย์ใหญ่องค์หนึ่ง เปนพระเจดีย์ยอดปรางค์ตอนหนึ่ง ฐานล่างกลมเปนรูปรฆังตอนหนึ่ง พิเคราะห์ดูเห็นจะทำมาหลายคราว ราษฎรเรียกว่าพระปฐม ด้วยความประสงค์ของคนทั้งหลายว่า พระพุทธเจ้าเสด็จมาบันธมอยู่ที่นั้น แต่เห็นว่าจะไม่ถูกด้วยได้ทอดพระเนตรเห็นหนังสือเก่า ๆ เห็นเขียนไว้ว่าพระปฐมเจดีย์เมื่อแต่ก่อนยังไม่ได้เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติ ได้เสด็จไปนมัสการหลายครั้ง เปนมหาเจดีย์ใหญ่กว่าพระเจดีย์ในประเทศสยามทุก ๆ แห่งสืบดูทั้งพระราชอาณาจักร ฝ่ายเหนือตั้งแต่เชียงแสนเชียงใหม่ตลอดลงมา ฝ่ายใต้จนถึงเมืองนครศรีธรรมราช แลเมืองลาวเมืองเขมรฝ่ายตวันออก พระสถูปเจดีย์ซึ่งจะโตใหญ่กว่าพระปฐมเจดีย์ไม่มี พิเคราะห์ดูเห็นจะเปนของเก่ามาช้านานก่อนพระเจดีย์ในประเทศสยาม จึงได้เรียกว่าพระปฐมเจดีย์ ทอดพระเนตรดูฝีมือทำอิฐแลก่อเห็นจะเปนของทำแล้วแก่เก่ามาหลายครั้งหลายคราว ที่เนินใหญ่เปนกองอิฐหักลงมา ได้ชัณสูตรขุดลงไปดูลึกสองศอกสามศอกข้าง พบอิฐยาวศอกหนึ่งหน้าใหญ่สิบสองนิ้วหน้าน้อยหกนิ้วก็เปนพื้นอยู่ พิเคราะห์ดูเห็นว่าจะเปนองค์พระเจดีย์เดิมจะหักพังลงมา มีผู้ศรัทธามาเกลี่ยอิฐให้เปนเกาะขึ้นแล้วมาก่อเปนพระเจดีย์กลมขึ้นอีกคราวหนึ่ง เหมือนอย่างพระเจดีย์ใน

เกาะลังกา ครั้นนานมายอดจะหักลงมาอีก จะมีผู้มาศรัทธาปฏิสังขรณ์ขึ้นอีกคราวหนึ่ง จะเห็นว่าพระเจดีย์ยอดแหลมจะไม่ถาวรมั่นคง จึงเกลี่ยที่ให้เสมอเพียงไหล่แล้วก่อองค์ปรางค์ต่อตั้งขึ้นไปแทนยอด ที่ริมขอบเว้นที่ก่อกำแพงแก้วไว้เปนที่ทักษิณก่อบันไดลงมาถึงพื้นเนินเก่า พิเคราะห์ดูบันไดก่อทับองค์รฆังเข้าไว้เห็นจะเปนของทำทีหลัง แต่วิหารอยู่ด้านตวันออกบนเนินเรียงกันอยู่ทั้งสี่วิหาร วิหารพระนาคปรกวิหารหนึ่งอยู่ข้างทิศตวันออกเฉียงใต้ ถัดมาถึงวิหารพระไสยาสน์วิหารหนึ่ง วิหารไว้พระพุทธรูปต่าง ๆ วิหารหนึ่ง วิหารพระปาเลไลยที่สุดด้านตวันออกเฉียงเหนือเปนแถวกันมา แล้วมีพระเจดีย์ย่อม ๆ อีกหลายพระองค์ ไม่เปนฝีมือในหลวงสร้างเปนฝีมือราษฎรชาวบ้านทำเล็ก ๆ ใหญ่ ๆ เปนของทำทีหลังแน่ทีเดียว ที่ของเดิมแท้ ๆ วิหารหลวงพระอุโบสถอยู่ที่พื้นแผ่นดินวิหารอยู่ตรงเก๋งจีนแลพลับพลาทรงโปรยลงไป ด้วยเสาศิลาแลงมีปรากฏอยู่หลายต้น พระอุโบสถนั้นก็ตรงพระอุโบสถเดี๋ยวนี้ลงไป กุฏิสงฆ์อยู่หน้ากะเปาะข้างทิศใต้ ด้วยได้เห็นของสำคัญหลายอย่าง คือสระน้ำแลถนนอิฐปูเปนพื้น ที่จอมปลวกใหญ่ก็รื้อได้พระพุทธรูปในนั้นยังปรากฏอยู่วัดเดี๋ยวนี้ที่พระสงฆ์อยู่เปนของย้ายมาทีหลัง เมื่อแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย แต่องค์พระปรางค์เห็นจะเปนของหลวงได้โปรดให้วัดองค์พระตั้งแต่แผ่นดินขึ้นไปถึงหลังเกาะสูงสี่วาข้างห้าวาข้างด้วยแผ่นดินไม่เสมอกัน ตั้งแต่หลังเกาะขึ้นไปเปนองค์พระเจดีย์กลมสูงสิบสี่วาสองศอกองค์ปรางค์สูงยี่สิบวา ยอดนพศูลขึ้นไปแปดศอก รวม

15/10/2565

ตั้งแต่หลังเกาะขึ้นไปตลอดยอดนพศูล คิดได้สี่สิบวาสองศอก พระปฐมเจดีย์นี้ จะมีกษัตริย์แต่โบราณตั้งเปนเมืองหลวงอยู่ที่นั้นสร้างขึ้นก่อนพระเจดีย์ทั้งปวงในประเทศสยาม จึงสืบได้ความในหนังสือเก่า ๆ ว่าสร้างเมื่อพระพุทธศักราชล่วงได้ห้าร้อยหกสิบเก้าปีบ้าง สร้างเมื่อพระพุทธศักราชล่วงได้พันหนึ่งบ้าง สร้างเมื่อพระพุทธศักราชล่วงได้พันร้อยแปดสิบห้าปีบ้าง สร้างเมื่อพระพุทธศักราชล่วงได้พันสองร้อยหกสิบสี่ปีบ้าง สร้างเมื่อพระพุทธศักราชล่วงได้พันหกร้อยสามสิบสามปีบ้าง ไม่ถูกกัน มีกำหนดนับว่าสูงสี่สิบห้าวาศอก ว่าเปนที่แท่นพระพุทธเจ้าเสด็จมาบรรธมอยู่ที่นั้น แลได้บัญจุพระทันตธาตุ คือพระเขี้ยวแก้วองค์หนึ่ง ครั้งหนึ่งบัญจุพระบรมธาตุอีกทนานหนึ่ง อีกครั้งหนึ่งบัญจุพระบรมธาตุร้อยพระองค์ได้ความไม่ถูกกัน จะคิดเอาเปนแน่ทีเดียวก็สงสัยอยู่ (ได้คัดเรื่องตำนานเก่านั้นต่อไว้ข้างท้ายด้วยแล้ว) แต่เห็นว่าจะสร้างเมื่อครั้งกษัตริย์ศรีธรรมาโศกราชแจกพระบรมธาตุไปในประเทศทั้งปวงที่นับถือพระพุทธสาสนาเหมือนกัน ในครั้งนั้นพระพุทธศักราชล่วงได้สองร้อยสิบแปดปี ภายหลังเห็นว่าจะมีผู้สถาปนาเพิ่มเติมมาอีกหลายครั้งหลายคราวมาแล้ว แลเปนสถานที่ใหญ่กว่าที่อื่นคงจะมีพระบรมธาตุบัญจุไว้เปนแน่ ไม่เปนที่สงสัยเลย พระปฐมเจดีย์มีหนังสือเก่า ๆ ว่ามีปรากฏก่อนที่คนได้พบพระพุทธบาทพระฉายกว่าพันปี ไม่ควรที่จะทิ้งให้รกร้างอยู่ จึงได้ถวายพระพรแด่สมเด็จพระบรมเชษฐาธิราชพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงทราบแล้ว ดำรัสว่าเปนของอยู่ในป่ารก

จะทำขึ้นก็เห็นไม่เปนประโยชน์อันใดนัก ครั้นได้ทรงสดับพระกระแสว่าไม่โปรดแล้ว ก็ทรงพระจินตนาไว้ว่าจะทรงสถาปนาปฏิสังขรณ์ขึ้นไว้ให้จงได้ ก็ครั้งนี้ได้เถลิงถวัลยราชสมบัติแล้ว ควรจะกระทำตามพระราชประสงค์ไว้แต่เดิม จึงโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ช่างทหารในต่อตัวอย่างถวาย เปนรูปพระเจดีย์กลม ฐานทักษิณไม่มี ก่อเปนหน้ากระดานแลช่องกระจกขึ้นไปจนถึงบัวถลา แล้วชักลูกแก้วเข้าไปทั้งสามชั้นจึงตั้งบัวกลมปากรฆัง ตัวอย่างพระเจดีย์ตามรูปเดิมเสร็จแล้ว จึงโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม ให้สมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาประยุรวงศ์ คือสมเด็จเจ้าพระยาองค์ใหญ่ เปนแม่กองเจ้าของการให้พระศิริสมบัติ หลวงพิทักษ์โยธา หลวงนราเรืองเดช เจ้ากรมไพร่หลวงอาสาใหม่ หลวงโยธาไพจิตรช่างทหารใน ออกไปเปนนายงารทำ ได้ลงมือถางต้นไม้บนองค์พระแลถางที่ขุดคลอง ครั้นมาถึงวันพฤหัสบดีเดือนยี่ขึ้นห้าค่ำ ปีฉลูเบญจศก จุลศักราชพันสองร้อยสิบห้าปี เพลายามเศษเห็นที่องค์พระปรางค์เปนดวงกลมออกจากซุ้มคูหาฝ่ายอุดรทิศดวงโตเท่าผลส้มเกลี้ยง มีรัศมีสว่างขึ้นไปเบื้องบนถึงยอดนพศูล เบื้องต่ำถึงชั้นทักษิณเดิม แล้วก็หายไป ได้จับการทำมาได้ปีเศษ สมเด็จเจ้าพระยาองค์ใหญ่ให้ซื้อเอาอิฐ มีผู้มารื้อขายที่วัดเก่า ๆ บ้าง แลให้ทำขึ้นบ้าง ก่อฐานขึ้นไปได้แปดศอก ครั้นมาถึงณวันเดือนหกขึ้นสิบค่ำปีเถาะสัปตศก สมเด็จเจ้าพระยาองค์ใหญ่ถึงแก่พิราลัย จึงโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้เจ้าพระยารวิวงศ์ ซึ่งแปลงชื่อ

15/10/2565

มาเปนเจ้าพระยาทิพากรวงศ์มหาโกษาธิบดี เปนแม่กองเจ้าของการทำต่อไป จึงพระราชทานเมืองนครไชยศรี ซึ่งขึ้นกรมมหาดไทยมาขึ้นกรมท่าด้วย เจ้าพระยาทิพากรวงศ์จึงได้เกลี้ยกล่อมพวกรามัญมารับจ้างทำอิฐบ้าง ที่เปนทาสลูกหนี้ผู้มีชื่อก็ช่วยมาให้ทำอิฐหลายสิบครัวรับจ้างคิดหักค่าตัวให้ ได้จ้างจีนเผาปูนแลจีนก่อขึ้นไป จึงให้พระสุธรรมไมตรีเปนกงสีจ่ายเงินค่าจ้างแรงจีนแลค่าจ้างมอญทำอิฐ แลดูการเบ็ดเสร็จทั่วไป ให้พระศรีธรรมสาสนเปนผู้ช่วยซื้อของส่ง นายงารเก่าพระศรีสมบัติก็เลื่อนเปนที่พระยาศรีสรราช หลวงพิทักษ์โยธา หลวงนราเรืองเดช เปนเจ้ากรมไพร่หลวงราชการมีมาก ให้กลับเข้ามารับราชการเสียในกรุง จึงตั้งนายงารใหญ่ ขุนหมื่นในกรมท่า หมื่นบำรุงเจดีย์หนึ่ง หมื่นชำนาญชลธีหนึ่ง ทหารขึ้นหลวงศักดาเดชเจ้ากรม ขุนยงสงครามปลัดกรม แลขุนหมื่นเปนนายงารรองบ้างเปนเสมียนบ้างอีกสามสิบนาย ได้สร้างพระเจดีย์เล็ก ๆ ไว้บนยอดเขาคนละองค์ มีชื่อปรากฏอยู่ในฐานพระเจดีย์นั้นแล้ว ได้ช่วยกันคุมคนหัวเมือง เมืองนครไชยศรี เมืองสมุทสงคราม เมืองสมุทสาคร เมืองราชบุรี เมืองพนัศนิคม มีจำนวนคนผลัดเปลี่ยนเปนสี่ผลัดได้เดือนละสองร้อย ก่อขึ้นไปได้สูงสิบวา ครั้นณวันอังคารเดือนห้าขึ้นห้าค่ำ ปีมเมียสัมฤทธิศก พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จโดยพยุหยาตราทางชลมารคมาขึ้นที่วัดไชยพฤกษมาลา

15/10/2565

ด้วยครั้งนั้นคลองมหาสวัสดิ์ คลองเจดีย์บูชาขุดยังไม่แล้ว แล้ว

เสด็จทางสถลมารคไปประทับแรมที่พลับพลาท่าหวดราตรีหนึ่ง ครั้นณวันพุธเดือนห้าขึ้นสิบค่ำ เสด็จทางชลมารคด้วยเรือกระบวร ขึ้นที่ปากคลองเจดีย์บูชา แล้วเสด็จพระราชดำเนิรทางสถลมารค ประทับพลับพลาค่ายหลวง จึงโปรดให้กระทำเครื่องสักการบูชาต่าง ๆ เปนอันมาก ครั้นเวลาบ่ายห้าโมงเศษ เสด็จขึ้นประทับพลับพลาบนเนินฐานพระปฐมเจดีย์ฟังพระสงฆ์สวดพระพุทธมนต์ แล้วเสด็จพระราชดำเนิรประทักษิณรอบหนึ่งแล้วทรงจุดดอกไม้เพลิงกระทำสักการบูชา พอจุดผักแคก็เห็นดวงย้อยออกมาตามซุ้มคูหาข้างบูรพทิศ รัศมีขาวตกลงมาหายไปที่หลังวิหารพระไสยาสน์เก่า ซึ่งอยู่ที่วิหารหลวงเดี๋ยวนี้ บันดาพระบรมวงศานุวงศ์ข้าราชการที่เฝ้าอยู่บนนั้นได้เห็นก็เปนอันมาก คนจำพวกที่อยู่ไกลได้เห็นก็ว่าดวงดาวตกใกล้จนถึงลานพระข้าง ถึงหลังพระราชวังข้าง ที่อยู่ใกล้ก็เห็นตกไกลออกไป ที่อยู่ไกลก็เห็นตกใกล้เข้ามาเสมอเพียงตัวอยู่ ก็เปนการอัศจรรย์อย่างหนึ่ง ครั้นณวันพฤหัสบดีเดือนห้าขึ้นสิบเอ็ดค่ำ มีการสมโภชต่าง ๆ แลมีละคอนผู้หญิงข้างใน แลเวียนเทียนด้วย แล้วพระราชทานเงินพระคลังเดิมเปนส่วนพระราชกุศลอีกสามสิบชั่ง พระราชทานแก่คนทำการ แล้วทรงโปรยทานแจกราษฎรที่มาเชยชมพระบารมีอยู่ที่ทางเสด็จพระราชดำเนิรสิ้นพระราชทรัพย์เปนอันมาก ฝ่ายพระบรมวงศาข้าราชการมีจิตต์เลื่อมใสศรัทธา บริจาคทรัพย์เข้าในส่วนพระราชกุศลตามศรัทธาแทบทุกคน

15/10/2565

แล้วโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้เรียกว่าพระปฐมเจดีย์ ตามหนังสือ

เก่า ๆ ด้วยทรงเห็นว่าพระเจดีย์นี้มีขึ้นก่อนพระเจดีย์ในประเทศสยาม แล้วทรงพระราชอุทิศยกคนบ้านพระปฐมเจดีย์ ชายฉกรรจ์ถวายเปนข้าพระร้อยยี่สิบหกคน ตั้งเจ้ากรมเปนที่ขุนพุทธเกษตรานุรักษ์ ตั้งปลัดกรมเปนขุนพุทธจักรรักษา หมื่นถานาธิบาล สมุห์บาญชี ยกค่านาแลสมพักศรที่ใกล้องค์พระเปนกัลปนาขึ้นวัด ลางปีก็ได้ค่านาสามชั่งบ้าง สองชั่งเศษบ้าง สมพักศร ลางปีก็ได้ชั่งสิบตำลึงบ้างสองชั่งบ้าง ทรงถวายนิตยภัตรด้วย แล้วก็เสด็จพระราชดำเนิรกลับพระนคร ครั้นณวันอาทิตย์เดือนหกขึ้นห้าค่ำ พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนิรออกไปทอดพระเนตรพระปฐมเจดีย์ ครั้นณวันอังคารเดือนหกขึ้นแปดค่ำ ได้ตั้งการสวดพระพุทธมนต์ ทรงจุดดอกไม้เพลิงกระทำสักการบูชา ครั้นรุ่งขึ้นก็มีการสมโภช แล้วเสด็จพระราชดำเนิรไปนมัสการพระแท่นดงรังแล้วเสด็จกลับพระนคร ได้ก่อขึ้นไปอีกสูงเจ็ดวาสองศอก รวมเปนสิบเจ็ดวาสองศอก ครั้นมาถึงปีวอกโทศก เดือนแปดขึ้นสิบสามค่ำ เพลากลางคืนได้ยินเสียงร้องไห้เซงแซ่ในที่องค์พระจนชาวบ้านตกใจ ครั้นรุ่งขึ้นสิบสี่ค่ำ สิบห้าค่ำ ฝนตกหนักทั้งกลางวันกลางคืน อิฐที่ก่อนั้นหนักตัวก็เลื่อนทรุดลงมารอบตัว เพราะฐานทักษิณไม่มีข้างบนหนัก ข้างล่างบางเพียงสามศอกสี่ศอก ทรงกันไว้ไม่อยู่ต้องรื้อออกเสียทำใหม่ จึงโปรดให้พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นบวรรังษีสุริยพันธุ์ ปิยพรหมจรรย์ธรรมวรยุติ ซึ่งสถิตอยู่วัดบวรนิเวศพระองค์หนึ่ง กรมขุนราชสีหวิกรม

15/10/2565

พระองค์หนึ่ง คิดตัวอย่างถวายแล้ว ทรงแนะนำตัวอย่าง แล้วโปรดให้ถมพื้นที่ลุ่มดอนขึ้นมาให้เปนเสมอกันไขส่วนสูง วัดด้วยวาทองธารพระกร ตั้งแต่พื้นดินขึ้นไปเสมอพื้นหน้าพระรเบียงกลมสูงสี่วาสองศอกข้าง ห้าวาข้าง แต่พื้นหน้าพระรเบียงขึ้นไปถึงทักษิณ ที่หนึ่งสูงหกศอกคืบสองนิ้ว ตั้งแต่พื้นทักษิณที่หนึ่งขึ้นไปถึงฐานบัวคว่ำ สูงแปดศอกคืบ ตั้งแต่ทักษิณที่สองขึ้นไปถึงปากรฆังสูงเก้าวาคืบนิ้ว องค์รฆังสูงสิบสี่วาสี่นิ้ว บัลลังก์สูงสามวาคืบหกนิ้ว ตั้งแต่บัลลังก์ถึงฝาละมีสูงห้าวาคืบสิบเอ็ดนิ้ว ปล้องฉนัยยี่สิบเจ็ดปล้อง สูงสิบห้าวาสองศอกคืบห้านิ้ว บังลังก์บัวแวงสูงสามวาคืบหกนิ้ว ฐานทองเหลืองสูงสองศอกคืบสองนิ้ว ยอดนพศูลขึ้นไปตลอด ยอดมงกุฎสูงสามวานิ้ว คิดรวมตั้งแต่พื้นดินขึ้นไปตลอดยอดมงกุฎคิดได้เปนสามเส้นคืบหกนิ้ว ก่อฐานใหญ่รอบห้าเส้นสิบหกวาสามศอก ทักษิณที่หนึ่งก่อออกมากว้างห้าวา ตั้งแต่ลูกแก้วหลังบัวถลาขึ้นไปก่อกว้างสี่วาข้าง สี่วาเศษข้าง ตลอดถึงทักษิณที่องค์ปรางค์ตั้งอยู่ ก่อกว้างเจ็ดวาข้าง เจ็ดวาสองศอกข้างลดเข้าไปทุกทีจนกระทั่งที่ตั้งเวที ที่นั้นกว้างสามวา ที่ปล้องฉนัยนั้นกว้างห้าศอกจนตลอดยอดปรางค์ ฐานล่างถ้าจะชักเปนสี่เหลี่ยม ด้านหนึ่งยาวสองเส้นเจ็ดวา เท่ากับฐานกะเปาะทำไว้ทั้งสี่ด้าน ครั้นตัวอย่างตกลงแล้ว พระฤกษ์เมื่อณวันพฤหัสบดีเดือนสิบเอ็ดขึ้นสี่ค่ำ จุลศักราชพันร้อยยี่สิบสองปีวอกโทศก จะได้ก่อพระฤกษ์ จึงรับสั่งว่ามีราชการอยู่ที่ในกรุงเสด็จออกไปไม่ได้ จึงโปรดให้กรมหมื่นบวรรังษี

15/10/2565

สุริยพันธุ์ บิยพรหมจรรย์ธรรมวรยุติ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ ออกไปก่อพระฤกษ์ องค์พระปฐมเจดีย์นั้นก่อขึ้นแล้ว ที่ชั้นทักษิณที่หนึ่งปักเสานางเรียงรอบองค์ แล้วมีเสาปักเปนขาทรายคั่นเสานางเรียงด้วยชั้นทักษิณที่สองมีแต่ขาทรายคั่น ไม่มีเสานางเรียง ที่ตรงบัวถลาลงไปมีเสานางเรียงปักไม้ซุงทั้งต้นปักถึงพื้น อีกรอบหนึ่งรัดด้วยซุงทั้งต้น แล้วเอาสายโซ่ใหญ่รัดที่หน้ากระดานท้องไม้บัวถลาแห่งหนึ่ง รัดหลังบัวถลาแห่งหนึ่ง รัดตั้งแต่ท้องไม้ลูกแก้ว ถึงบัวคลุมถูกปากรฆังอีกห้าชั้น ที่กลางองค์รฆังมีเสานางเรียงวัดสายโซ่อีกสามรอบที่คอถลามีเสานางเรียง ตีนเสาเชิงเรียงนั้นใส่ปลอกไม้ทรากชั้นหนึ่งแล้วรัดสายโซ่อีกห้ารอบ ปลายเสานั้นเอาไม้ทรากสิบนิ้วสี่เหลี่ยม สับปากกันเปนปลอกปลายเสาอีกชั้นหนึ่ง ลูกแก้วปล้องฉนัยหลังฝาละมีรัดสายโซ่ที่ท้องไม้ อีกแปดรอบ แล้วก่ออิฐถือปูนหุ้ม การที่ทำในบริเวณองค์พระนั้น ได้ก่อวิหารไว้สี่ทิศ ประดิษฐานรูปพระปฏิมากรทั้งสี่ข้าง วิหารใหญ่ข้างทิศบูรพ์นั้น ห้องนอกไว้พระพุทธรูปมารวิไชยได้ตรัสห้องในไว้พระแท่นที่นมัสการ มุขหน้าไว้พระพุทธรูปฉลองพระองค์ วิหารทิศทักษิณห้องนอกไว้พระเทศนาธรรมจักรโปรดปัญจวัคคีย์ ห้องหลังไว้พระนาคปรกซึ่งเปนของเดิม มุขหลังไว้รูปพระยาพาน ทิศประจิมนั้นทำวิหารพระพุทธไสยาสน์ใช้ของเก่าหลังหนึ่ง พระพุทธไสยาสน์เดิมยาวสี่วา องค์ใหม่ยาวแปดวาสองศอก วิหารห้องเบื้องหลังไว้พระนิพพาน

15/10/2565

พระองค์หนึ่ง วิหารทิศอุดรนั้น ห้องนอกไว้พระประสูติ ห้องเบื้องหลัง ไว้พระปาเลไลยซึ่งเปนของเดิม มุขหลังไว้พระรูปพระยากง แล้วชักรเบียงกลมล้อมรอบถึงกันทั้งสี่ด้านจดจารึกกถาธรรม ยกไว้ทุกห้อง รอบนอกนั้นก่อหอรฆังรายรอบไปอีกชั้นหนึ่ง ชั้นล่างก่อกำแพงถมดินกะเปาะขึ้นมาทั้งสี่ทิศ บนกะเปาะด้านข้างตวันออกทำโรงธรรมข้างหนึ่ง ทำโรงพระอุโบสถตรงพระอุโบสถเก่าขึ้นมาข้างหนึ่ง ประดิษฐานพระคันธารราฐ ซึ่งได้มาแต่วัดทุ่งพระเมรุ ด้านใต้บนกะเปาะจำลองรูปพระปฐมเจดีย์เดิมไว้ข้างตวันออกองค์หนึ่ง สูงเก้าวาคืบ ยอดนพศูลศอกคืบสองนิ้ว ต่ำกว่าองค์เดิมอยู่ยี่สิบหกวาศอกสองนิ้ว ข้างตวันตกนั้นได้จำลองรูปพระเจดีย์เมืองนครศรีธรรมราช ที่เรียกว่าพระบรมธาตุใหญ่ศักดิ์สิทธิ์ทำขึ้นไว้เดิมของท่านสูงสามสิบเจ็ดวาสองศอกตลอดยอดพุ่ม จำลองใหม่สูงสิบวาสองศอกคืบ ยอดนพศูลสามศอกนิ้วกึ่ง ต่ำกว่าองค์เดิมยี่สิบหกวาคืบนิ้วกึ่ง เพื่อให้สัปบุรุษเห็นจะได้ส่งใจไปนมัสการพระธาตุเมืองนคร กะเปาะด้านตวันตกนั้น ชั้นบนได้ประดิษฐานพระมหาโพธิเมื่อครั้งพระอาจารย์ดี พระอาจารย์เทพ ออกไปเกาะลังกาได้เข้ามา ชั้นล่างประดิษฐานไม้สำคัญที่ควรจะกระทำสักการบูชาเปนที่รลึก คือไม้อัชปาลนิโครธ แปลว่าไม้ไทร ที่พระพุทธเจ้าฉันมธุปายาส ได้ตรัสแล้วเสด็จไปเสวยวิมุติสุขอยู่ที่นั้นอีกคราวหนึ่งถึงเจ็ดวัน แล้วเสด็จไปอาศรัยอยู่ใต้ร่มไม้มุจลินท์ คือไม้จิก คราวนั้นฝนตกหนัก พระยานาคขึ้นมาทำกายวงล้อมพระพุทธเจ้า แล้วเลิกพังพานปกเบื้องบน ฝนก็

15/10/2565

ไม่รั่วน้ำก็ไม่ท่วมเข้าไปได้ พระองค์อยู่ใต้ร่มไม้จิกเจ็ดวันแล้ว เสด็จมาประทับอยู่ใต้ร่มไม้ราชายตนะคือไม้เกด ครั้งนั้นได้รับสตูก้อนสตูผงของนายตปสสุภัลลิกะ พ่อค้าเกวียน ตั้งแต่ได้ตรัสสี่สิบแปดวันมาเสวยพระกระยาหารในวันที่สี่สิบเก้า แลไม้พหูปุตตนิโครธ คือไม้กร่าง ที่พระองค์ได้พบพระมหากัสสปในร่มไม้นั้น สาลรุกโข คือไม้รัง เปนที่พระองค์ได้ประสูติในร่มไม้นั้นอย่างหนึ่ง ปรินิพพานในใต้ต้นรังอย่างหนึ่ง เปนสองอย่างด้วยกัน ไม้ชมพู คือไม้หว้าเมื่อพระองค์ยังเยาว์อยู่ตามเสด็จพระราชบิดาไปแรกนาขวัญ ได้ประทับอยู่ในร่มไม้นั้น ก็ได้พิจารณากรรมฐานถึงปฐมฌานเปนปฐมที่หนึ่ง ครั้งนั้นเกิดอัศจรรย์หลายอย่างจนแผ่นดินไหว เงาไม้ก็มิได้ย้ายไปตามพระอาทิตย์ ไม้อัมพวา คือไม้มะม่วงที่พระองค์ได้กระทำยมกปาฏิหารในยอดไม้มะม่วงนั้น ไม้ที่พรรณนามานี้ก็คล้าย ๆ กันกับไม้พระศรีมหาโพธิ เรียกว่าสัตตมหาสถาน จึงเอามาประดิษฐานไว้เปนที่ระลึกด้วย กะเปาะข้างทิศเหนือนั้นก็ทำเปนคลังหลังหนึ่ง โรงประโคมหลังหนึ่ง ระหว่างกะเปาะทำเปนภูเขาไว้ทั้งสี่ทิศ หน้าภูเขาออกมามีรั้วเหล็กล้อมชั้นหนึ่ง หน้ารั้วเหล็กออกมาทำเปนฐานพระมหาโพธิทั้งสี่ทิศได้ผลมาแต่เมืองพุทธคยาบุรี ว่าเปนหน่อเดิมที่พระได้ตรัส พระมหาโพธิต้นนั้นมีพระรเบียงล้อมถึงเจ็ดชั้น พวกพราหมณ์หวงแหนอยู่แน่นหนาเจ้าเมืองอังกฤษจึงได้ไปขอเอาผลแลใบถวายเข้ามา ทรงเพาะได้งอกงามดี ประทานให้ไปปลูกที่วัดหลวงทุกวัด หน้าชานพระมหาโพธิออกมา

15/10/2565

ชักกำแพงปีกกามีหลังคาพอคนอาศรัยได้ บัญจบกะเปาะออกมาทั้งสี่ทิศ ที่มุมมีหอกลองหลังหนึ่ง หอรฆังหลังหนึ่งสลับกันทั้งสี่มุม คิดจะมิให้ของโบราณเสื่อมสูญ ไปเที่ยวเก็บเอาศิลาใหญ่อยู่ในป่าในรกเอามาไว้ให้ดูทุกสิ่ง แล้วตั้งพระราชาคณะไปอยู่ ชื่อพระสนิทสมณะคุณ พระครูชื่อพระปฐมเจติยานุรักษ์ เสด็จพระราชดำเนิรออกไปครั้งไร ก็ทรงพระราชดำริห์แนะนำให้กระทำทุกครั้ง แล้วมีพระราชอุสาหะทรงอิฐแผ่นหนึ่งบ้างสองแผ่นบ้าง เสด็จพระราชดำเนิรไปทางสพานนั่งร้านทรงก่อทุกครั้ง แล้วเปลื้องพระภูษาทรงสพักขึ้นทำธงบูชาที่ก่อนั้นด้วย จนองค์พระสูงขึ้นไปถึงปล้องฉนัยชั้นที่ห้า แลเมื่อพระยังไม่พังนั้น เมื่อปีมโรงอัฐศก วันพฤหัสบดีเดือนอ้ายขึ้นสองค่ำ เห็นที่องค์พระปรางค์เปนดวงช่วงออกมาทางซุ้มคูหาทิศเหนืออีกคราวหนึ่ง ครั้นมาถึงวันพฤหัสบดีเดือนอ้ายขึ้นเจ็ดค่ำ เห็นรัศมีส่องไปทางองค์พระปรางค์เหมือนแสงดอกไม้เทียนจับอยู่ที่องค์พระ ได้เห็นด้วยกันมาก ในเดือนอ้ายปีมโรงอัฐศกเห็นอัศจรรย์สองครั้ง การที่ปาฏิหารมีนั้นมีทุกปี ปีละสองครั้งบ้างสามครั้งบ้าง ถ้าสมโภชเวียนเทียนเมื่อใดก็เปนทุกคราว แลที่ปฐมเจดีย์มีเหตุอัศจรรย์หลายอย่างคือที่องค์พระปรางค์ ลางทีเดือนมืดก็ยังเกิดเปนรัศมีเหมือนบุคคลเอาผ้าขาวเข้าไปหุ้มไว้ แล้วก็หายไปทีละน้อย ๆ แล้วก็สว่างขึ้นทีละน้อย ๆ จนเต็มกำลัง แลเห็นขึ้นไปจนตลอดยอดนพศูลลางทีก็สว่างซีกหนึ่ง ลางทีสว่างข้างล่างมืดข้างบน แล้วสว่างข้างบนมืดข้างล่าง เมื่อจะสว่างนั้นก็เปนรัศมีเรืองขึ้นทีละน้อย ๆ สว่างเต็มกำลัง

15/10/2565

ตลอดนพศูล แล้วมีรัศมีโรยอ่อนลงมาทีละน้อย ๆ จนมืดไปทั้งองค์พระปรางค์ แล้วก็ค่อยมีรัศมีเรือง ๆ ขึ้นมาอีกดังกล่าวมาแล้ว เปนอยู่สองทุ่มสามทุ่มบ้างแล้วจึงหายไปทีเดียว ลางทีก็เห็นเปนดวงดาวติดอยู่ปลายยอดนพศูลมีรัศมีแดงเหลืองเขียวสีต่าง ๆ ค่อย ๆ เลื่อนลงมาทีละน้อย หายไปในช่องคูหา ลางทีดูที่องค์พระปรางค์มืดเปนปรกติ แต่ขอบริมนั้นมีรัศมีขาวสว่างรุ่งเรืองขึ้นไปตลอดยอด ลางทีก็ได้ยินเสียงโห่ร้อง ครั้นขึ้นไปชัณสูตรดูก็ไม่เห็นผู้ใด ลางทีก็ได้ยินเสียงฆ้องไชยเหมือนบุคคลตีอยู่ในองค์พระเจดีย์ ลางทีใช่เวลาสัปบุรุษขึ้นนมัสการพวกทำงารก็ได้กลิ่นธูปเทียนหอมตระหลบไป บางจำพวกมิอาจที่จะขึ้นไปบนทักษิณได้ ก็นั่งกราบไหว้อยู่แต่พื้นดิน ครั้นถามก็ว่านมัสการที่นี้ก็ได้บุญเหมือนกัน คนผู้นั้นจะกลัวขาปว่าพระบรมธาตุอยู่ข้างล่าง หรือจะกลัวอย่างไรก็ไม่รู้จักน้ำใจเขา แลการที่กล่าวด้วยอัศจรรย์องค์พระ ปีหนึ่งก็เปนหลายครั้งหลายคราวทุกปี จะว่าด้วยอำนาจพระพุทธเจ้าหรือพระบรมสารีริกธาตุ หรือจะว่าอำนาจเทพยดา หรือจะว่าไฟฟ้าไฟดินขนกินกัน ก็สุดแล้วแต่ปัญญาท่านผู้ใดจะคิดเห็น การที่กล่าวมานี้ก็เปนความจริง มีพยานโดยมาก แลปีฉลสัปตศกเสด็จพระราชดำเนิรพระราชทานผ้ากฐิน แล้วประทับอยู่สองราตรี ก็ได้ทอดพระเนตรเห็นปาฏิหาร ในที่ประชุมพระวงศานุวงษ์ข้าราชการได้เห็นด้วยกันมาก พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ทรงพระปีติโสมนัส รับสั่งว่าเหมือนผีหลอก ไม่รู้ที่จะว่าอย่างไรได้ เห็นจะเปนไฟธาตุกินอยู่ใน

15/10/2565

อิฐปูน ถูกน้ำฝนเข้าก็เกิดเปนรัศมีขึ้น มีรับสั่งดังนี้เพื่อจะมิให้คนที่ไม่ถือสาสนาพากันติเตียนได้ แต่ทองทศทองพิศมีอยู่ในฉลองพระองค์เท่าใดก็เทออกพระราชทานให้เปนส่วนพระราชกุศลจนสิ้น ยังปาฏิหารอีกอย่างหนึ่ง พวกชาวยุโรปออกไปเที่ยวดูหลายพวกหลายเหล่า บางพวกก็มีศรัทธาแบกอิฐขึ้นไปก่อแล้วก็นั่งลงกราบไหว้ บางพวกก็รู้ว่าก้าไหล่ยอดนพศูล ก็เอาทองมาเข้าด้วย ได้ทองสี่ตำลึงกึ่งบ้าง บางพวกแจ้งว่าต้องการสายโซ่รัดองค์พระ ไปถามซื้อก็พลอยยินดีให้เปล่า ๆ แลโต๊ะบ้างหญิงบ้าง พวกแขกพากันไปนมัสการก็มีบ้าง ครั้นไถ่ถามว่าพวกแขกมานับถือดังนี้ไม่กลัวบาปหรือ เขาตอบว่าเปนที่พระเจ้าแท้แก่ของเขาที่ล่วงไปนาน แล้วเสด็จมาปทมอยู่ที่นี้ คนโบราณจึงก่อพระเจดีย์ทับไว้ กราบไหว้ที่พระเจ้าบันทมต่างหากจะมีบาปมาแต่ไหน ซึ่งการเปนดังนี้เปนอัศจรรย์จึงต้องกล่าวไว้ บางพวกที่ออกปากว่าไปเที่ยวเล่นที่พระปฐมเจดีย์เปนที่สนุก คนผู้นั้นก็ไม่เห็นองค์พระเจดีย์ เห็นแต่วัดแลวังแลที่สถานอื่น ๆ ที่องค์พระนั้นเห็นเปนป่าไผ่ไปหมดเปนดังนี้ก็มีบ้าง ภายหลังการปาฏิหารมีเนือง ๆ ขึ้นจึงมีผู้กล่าวคำว่าพระปฐมเจดีย์มีรัศมีสว่างเพราะด้วยธาตุไฟกินอยู่ในอิฐในปูนจึงเปนเช่นนี้ ด้วยตำราฝรั่งเขาเรียกว่าฝาสุภเรศเปนของมีรัศมีไม่เปนพระบรมธาตุปาฏิหารดอก จึงโปรดเกล้า ฯ ให้กรมหมื่นอลงกฎกิจปรีชา พระยาอนุชิตชาญไชย พระวิสูตรโยธามาตย์ เอาเครื่องมือทำฝาสุภเรศ แลต้นดอกไม้เทียนดอกไม้ตาดออกไปชัณสูตร ก็ว่าธาตุไฟ

15/10/2565

เกิดขึ้นเองดอก ไม่ใช่พระปาฏิหาร ครั้นตกลงกันดังนั้นแล้ว เจ้าหญิงแลหม่อมห้ามในกรมหมื่นอลงกฎบุตรภรรยาพระยาอนุชิต พากันไปเที่ยวข้างหลังพระกับข้าวไพร่ มีแมลงผึ้งจำพวกหนึ่งมาต่อยเอา จนถึงแก่ถอดเสอแลแก้ผ้าวิ่งหนีข้างทั้งนายแลข้าว ดูน่าสังเวชนัก ต่อแมลงผึ้งหายไปหมดแล้ว มีผู้เอาผ้าไปส่งให้จึงได้นุ่งห่มกลับมาเรือ ผึ้งต่อยครั้งนั้นยับเยิน วิ่งหนีจนศีร์ษะกระทบไม้แตกก็มี ที่วิ่งหนีไปถูกขวากในไร่จีนก็มี ที่วิ่งเข้าไปซ่อนอยู่ในโรงเจ๊กก็มี ครั้นจะกลับมาก็กลัวผึ้งจึงรออยู่จนพลบค่ำจึงกลับมาได้ ในขณะนั้นได้ให้ไปชัณสูตรดูไม่เห็นแมลงผึ้งอยู่ที่ไหน ตั้งแต่ทำมาได้สิบปีแล้วก็ไม่มีผึ้งที่ไหนทำร้ายผู้ใด ตั้งแต่พากันว่ากล่าวดังนั้นแล้ว ที่องค์พระก็ไม่เห็นมีการอัศจรรย์สิ่งไรอีกเลย แล้วโปรดให้สร้างพระราชวังที่ประทับไว้คู่กันกับวัด ชื่อว่าวังปฐมนคร เพราะเหตุด้วยที่เมืองนั้นแต่โบราณเปนเมืองหลวงของชาวสยามมาแต่เดิม ชื่อว่าเมืองนครไชยสิน สังเกตได้ที่พระเจดีย์ใหญ่ยังปรากฎอยู่ในป่าเปนหลายตำบล แล้วที่วัดสังเกตได้ ติดเนื่องกันไปไม่ขาดระยะยิ่งกว่ากรุงเก่า ที่วังเดิมนั้นอยู่ข้างตวันตกพระปฐมเจดีย์ห่างประมาณสามสิบเส้น มีฐานปราสาทแลท้องพระโรง โบสถ์พราหมณ์สระน้ำ กำแพงชั้นในชั้นนอกก็ยังปรากฎอยู่บ้าง แต่เดี๋ยวนี้พวกจีนไปตั้งทำไร่รื้อทลายที่ล่ำเสียเปนอันมาก แลคลองซึ่งขุดตั้งแต่ท่าหน้าเขาไปถึงที่วัง เลยไปจนถึงวัดพระงามกว้างห้าวาบ้าง กว้างหกวาบ้างเจ็ดวาแปดวาบ้าง แยกเปนสายขึ้นสองสายยาวสี่ร้อยสี่สิบแปดเส้น

15/10/2565

ลึกห้าศอกบ้าง หกศอกบ้าง เจ็ดศอกบ้าง แปดศอกบ้าง เปนแห่ง ๆ ตามที่สูงแลที่ต่ำ คิดค่าขุดคลอง เงินหกร้อยเจ็ดชั่งสิบเอ็ดตำลึงสองบาท สองสลึงเฟื้อง ค่าขุดตอไม้ เงินร้อยสิบสามชั่งสามตำลึงสองบาท สลึงเฟื้อง ค่าเกลี่ยดิน เงินสิบชั่งสี่ตำลึง ค่าแก้คลองคดให้ตรง ห้าสิบสามชั่งตำลึงสองบาทสลึงเฟื้อง รวมเปนเงินแปดร้อยสี่ชั่งสิบตำลึง สามบาทสองสลึง ประทานชื่อคลองเจดีย์บูชา แล้วตัดทางทำถนน ขึ้นอีกสายหนึ่งไว้เผื่อเสด็จฤดูแล้ง ตั้งแต่ช่องสเดาถึงวังเปนทางร้อย ห้าสิบเส้น ค่าแรงจีนถมกว้างสี่วา สูงศอกหนึ่งสองศอกสามศอกบ้าง ตามที่ลุ่มแลที่ดอน รวมเงินยี่สิบแปดชั่งห้าตำลึงสองบาทเฟื้อง แล การที่สร้างพระปฐมเจดีย์แลพระราชวังนั้น บริจาคพระราชทรัพย์ค่าปูน ค่าทรายค่าอิฐค่าแรงจีน ธารณะเจ้านาย ข้าราชการ ราษฎร ทอง ก้าไหล่ยอดนพศูล สิ้นไปเท่าใดยังมิได้คิดบาญชีด้วยการยังไม่เสร็จ ต่อเมื่อการเสร็จจะมีแจ้งจารึกไว้ในแผ่นศิลาต่อไปภายหน้า ฯ

15/10/2565

ตำนานพระปฐมเจดีย์

ฉบับพระยามหาอรรคนิกร แลฉบับนายทอง

ได้ค้นหาเรื่องพระปฐมเจดีย์ แลเรื่องพระประโทณเจดีย์ ได้ความในหนังสือพงศาวดารเมืองเหนือ ได้ที่พระยามหาอรรคนิกรฉบับ ๑ ได้ที่นายทองฉบับ ๑ รวม ๒ ฉบับ มีความคล้ายคลึงกัน จึงเก็บเอาความรวมเปนฉบับเดียวกันเข้าไว้ เพื่อจะให้สัปปุรุษทั้งหลายรู้ความบุราณ จะเท็จจริงประการใดข้าพเจ้าผู้ได้จดหมายนี้ตัดสินไม่ได้ ยังมีตำนานนิทานว่าไว้สืบ ๆ กันมา แต่ก่อนพระนครไชยศรียังมิได้ตั้งเมือง มีตำบลบ้านพราหมณ์อยู่เรียกว่าบ้านโทณะพราหมณ์ ซึ่งเอาโทณะคือทนานทองที่ตวงพระบรมธาตุพระพุทธเจ้ามาบัญจุไว้ในเรือนหินนั้นแล ว่าเมื่อพระพุทธศักราชล่วงได้ ๑๑๓๓ พรรษา

ครั้นอยู่มายังมีพระยาองค์หนึ่ง ชื่อท้าวศรีสิทธิไชยพรหมเทพมาแต่เมืองมโนหันต่อเมืองยศโสธร ท้าวเธอจึงมาสร้างเมืองนครไชยศรีขึ้นเปนเมืองใหญ่ แลอยู่มาเจ้าเมืองลังกาจะใคร่ได้หน่วยโทณะอันตวงพระธาตุของสมเด็จพระพุทธเจ้านั้นมาไว้ในลังกาทวีป เธอจึงไปหาพระกัลยาดิศเถรเจ้า จึงว่าข้าพเจ้าจะขออาราธนาพระผู้เปนเจ้าไปว่ากล่าวด้วยพระเจ้าเมืองนครไชยศรี ขอเอาโทณะที่ตวงพระบรมธาตุมาไว้ในเมืองลังกานี้เถิด แลชาวเมืองลังกาทั้งปวงจะได้นมัสการไปเบื้องหน้าแล

15/10/2565

ดัพนั้นพระมหากัลยาดิศเถรก็รับอาราธนา แล้วเธอก็มาแต่ลังกา ทวีปถึงพอจวนค่ำ เธอก็เข้าอาศรัยอยู่ในอารามแห่งหนึ่ง ครั้นรุ่งขึ้นเพลาเช้าพระกัลยาดิศเถรเจ้าก็ไปบิณฑบาตทำภุตตากิจเสร็จแล้ว ก็เข้าไปหาพระเจ้าศรีสิทธิไชย ๆ ก็นิมนต์ให้นั่งที่สถานบังควรแห่งหนึ่ง

ดัพนั้นพระยานมัสการแล้ว ถามว่าพระผู้เปนเจ้ามาแต่อารามใด พระกัลยาดิศเถรเจ้าก็แจ้งความแต่หลังให้พระเจ้าศรีสิทธิไชยฟัง

ดัพนั้นพระยาก็ว่ากับพระกัลยาดิศเถรว่า พระผู้เปนเจ้าจะใคร่ได้โทณะอันตวงพระบรมธาตุไปก็จะเปนไรมี แต่ข้าพเจ้าไม่มีสิ่งใดเปนที่ไหว้ที่บูชาเลย ขอพระผู้เปนเจ้ารับพระบรมสารีริกธาตุมาให้ข้าพเจ้าไว้สักการบูชาสักทนานหนึ่งเถิด แล้วข้าพเจ้าจึงจะให้ลูกโทณะแก่พระผู้เปนเจ้า พระกัลยาดิศเถรก็รับว่าจะไปขอพระบรมสารีริกธาตุมาให้ พระกัลยาดิศเถรกับพระยาศรีสิทธิไชยก็รับปฏิญาณซึ่งกันแลกันแล้ว พระผู้เปนเจ้าก็กลับไปสู่เมืองลังกา จึงเข้าไปแจ้งความแก่พระเจ้าแผ่นดินลังกาว่า พระยาศรีสิทธิไชยขอรับพระบรมสารีริกธาตุแห่งสมเด็จพระพุทธเจ้าสักทนานหนึ่ง จึงจะให้หน่วยโทณะนั้นแล

ดัพนั้นพระยาลังกาได้ฟังถ้อยคำดังนั้นก็มีความยินดี จึงนำเอาพระบรมสารีริกธาตุให้แก่พระกัลยาดิศเถรเจ้านั้นทนานหนึ่ง ครั้นว่าพระมหาเถรเจ้าได้รับพระสารีริกธาตุแล้ว เธอก็กลับมาถึงเมืองนครไชยศรี พระผู้เปนเจ้าก็เอาพระบรมสารีริกธาตุเข้าไปให้แก่พระยาศรีสิทธิไชย ๆ ได้รับพระบรมสารีริกธาตุทนานหนึ่งแล้ว จึงหาหมู่พราหมณ์ทั้งหลาย

15/10/2565

มา จะขอเอาทนานที่ตวงพระบรมธาตุให้แก่พระกัลยาดิศเถรเจ้า แลหมู่พราหมณ์ทั้งหลายจึงขัดแขงไว้ มิให้หน่วยโทณะแก่พระยา จึงว่าหมู่พราหมณ์ซึ่งเปนปู่ย่าตายายมาแต่ก่อนสั่งไว้ว่าท้าวพระยาสามลราชแลเทวดาอินทร์พรหม ท่านมาชิงเอาพระบรมสารีริกธาตุไปสิ้นแล้วยังเหลืออยู่แต่โทณะเปล่าได้มาไว้เปนที่ไหว้บูชาแต่เท่านี้ แลบัดนี้ข้าพเจ้าจะเอาหน่วยโทณะให้แก่พระองค์มิได้เลย

ดัพนั้นพระยาศรีสิทธิไชยได้ฟังหมู่พราหมณ์ว่าก็ขัดเคือง จึงยกรี้พลออกไปตั้งเปนเมืองอยู่ต่างหาก ให้ชื่อเมืองว่าปาวัน แล้วท่านจึงให้สร้างพระปฐมไสยาสน์องค์หนึ่งใหญ่ยาวมหิมา จะเปนพระปฐมเจดีย์หรือ ๆ จะเปนพระพุทธรูปไสยาสน์ก็ไม่ได้ความชัด พระยาศรีสิทธิไชยเธอจึงเอาพระบรมสารีริกธาตุมาบัญจุไว้ ในนั้นแล้ว พระยานั้นจึงหักหาญเอาหน่วยโทณะนั้นส่งให้แก่พระกัลยาดิศเถรเจ้า เธอก็รับเอาหน่วยโทณะนั้นไปเมืองลังกา พระเจ้าแผ่นดินลังกาก็บัญจุไว้ ในสุวรรณเจดีย์แลพระปฐมเจดีย์นั้นอยู่เหนือพระประโทณเจดีย์อันอยู่ในเรือนศิลานั้น เดิมเมื่อแรกสร้างพระปฐมเจดีย์นั้น พระพุทธศักราชล่วงได้พระวัสสาหนึ่งจะเปนผู้ใดสร้างหาแจ้งไม่

ครั้นอยู่มาถึงพระพุทธศักราชล่วงได้ ๑๑๙๙ พรรษา มีกษัตริย์องค์หนึ่งเปนใหญ่อยู่ในเมืองละโว้ ชื่อกากะวรรณดิศราชนั้น เธอได้ก่อพระเจดีย์ล้อมเรือนศิลาที่บัญจุพระทนานทองคือโทณะอันตวงพระบรมธาตุ

15/10/2565

นั้น แล้วจึงให้นามว่าพระประโทณเจดีย์ พระประโทณเจดีย์สร้างเมื่อพระพุทธศักราชล่วงได้ ๑๑๙๙ พรรษา ได้ความแต่เท่านี้

ดัพนั้นกษัตริย์ผู้หนึ่งชื่อภาลิธิราช เปนเชื้อวงศ์พระยาอินทราไทธิราชเปนใหญ่ในเมืองสุโขทัย ยกรี้พลมารบเอาเมืองนครไชยศรีได้แล้ว ท้าวเธอจึงภิเษกบุตรชายทั้งสองคน คนหนึ่งชื่อภาลิยดีใจให้ไปกินเมืองนครหลวงต่อแดนเมืองยศโสธร คนหนึ่งชื่อใสทองสมให้กินเมืองนครไชยศรีบางแห่งว่าเมืองราชบุรี พระยาพี่น้องทั้งสองคนนี้บริบูรณ์ไปด้วยราชสมบัติ พระยาพี่น้องนั้นมีเหตุด้วยฆ่าพระยาภาลิธิราชผู้บิดาเสีย แล้วแปลกพระมารดาของตัวไปกระทำความไม่ดีกับมารดา พระยาทั้งสองพี่น้องจึงสังเวชพระทัยนัก จึงคิดกันมาซ่อมแปลงวัดพระสังฆรัตนธาตุพระอารามบ้านธรรมศาลา ที่พระยาศรีสิทธิไชยสร้างไว้แต่ก่อนแล้วใช้ให้ราชบุรุษผู้หนึ่ง ออกไปรับพระบรมธาตุพระพุทธเจ้ามาได้ ๑๐๐ พระองค์ แล้วหล่อพระเจดีย์ด้วยเบญจโลหสูง ๕๐ วา แล้วพระยาภาลิยดีใจให้เอาแก้วอันมีราคามากชื่อแก้วสารพะมี บัญจุไว้ด้วยพระบรมธาตุที่ในกลางพระเจดีย์สูง ๒๕๐ ตั้งอยู่เบื้องหลังพระปฐมเจดีย์ แลพระยาพี่น้องสร้างพระจงกรมองค์หนึ่ง พระสมาธิ ๔ องค์ไว้ ๔ ทิศ แล้วจึงไว้ฆ้องใหญ่ลูกหนึ่งปากกว้าง ๓ ศอก ไว้หว่างประตูทั้ง ๔ ด้าน ครั้นสร้างฉลองแล้ว

ในหนังสือฉบับหนึ่งว่า เมื่อพระพุทธศักราชล่วงได้ ๑๒๓๔ พรรษา ไม่ถูกกัน แล้วพระยาภาลิยดีใจพระยาใสทองสมยกทัพขึ้นไปเมืองลำพูน ไปนมัสการพระบรมธาตุพระพุทธเจ้าถึงสามปี แล้วยกทัพกลับลงมาเมืองใต้ จึงปรายเงินปรายทองต่างเข้าตอกดอกไม้ถวายพระบรมธาตุมาทุก ๆ ตำบล แต่เมืองลำพูนลำปางลงมาทางเดิมบางนางบวชจนถึงเมืองนครไชยศรี สิ้นเก้าปีสิ้นอายุ บ้านเมืองก็สิ้นกษัตริย์ต่อ ๆ กันมาอีกหลายชั่วแล

จะกล่าวถึงมหาไหล่ลายเปนบุตรนายเชนกษัตริย์เปนเชื้อวงศ์พระยาศรีสิทธิไชย เมื่อมหาไหล่ลายยังไม่ได้บวช เปนมหาดเล็กพระเจ้าแผ่นดินละโว้ แล้วกระทำชู้ด้วยนางพระสนมของพระยา ๆ เธอจับได้ จึงสักไหล่เสียข้างหนึ่ง แล้วส่งไปเปนตะพุ่นหญ้าม้า จึงได้นามปรากฏว่ามหาไหล่ลาย ครั้นอยู่มามหาไหล่ลายกับนายเชนกษัตริย์ผู้บิดาหนีไปถึงเมืองหลวงต่อแดนเมืองเชียงใหม่ มหาไหล่ลายไปหาท่านเจ้าอธิการจะขอบวชเปนภิกษุ พระสงฆ์ไม่บวชให้ มหาไหล่ลายขอบวชเปนสามเณร ครั้นอยู่มารู้ข่าวว่าจะมีสำเภาไปเมืองลังกา เจ้าเณรไหล่ลายก็โดยสานสำเภาไป ครั้นสำเภาไปถึงปากน้ำลังกาเข้า เจ้าเณรไหล่ลายก็เอาบาตรกับไม้ท้าวลงในกะโล่ ก็ลอยเข้าไปถึงเมืองลังกาในวันเดียวนั้น เจ้าเณรไหล่ลายก็ไปอาศรัยพระภิกษุผู้เฒ่าอยู่ พระภิกษุผู้เฒ่าพาไปหาพระสังฆราชา ๆ จึงถามว่าเจ้าเณรมาในลังกานี้เพื่อประโยชน์สิ่งใด เจ้าเณร

แจ้งว่าจะขอบวชเปนภิกษุ พระสงฆ์ทั้งปวงว่าเจ้าเณรนี้เปนนักโทษ ท่านจึงสักไหล่เสียข้างหนึ่ง จึงหนีออกมาจากเมืองชมพูจะบวชให้นั้นมิได้

ดัพนั้นเจ้าเณรไหล่ลายจึงว่าพระผู้เปนเจ้าจงนำข้าพเจ้าไปนมัสการไปหียังคะเจดีย์ด้วยเถิด พระสังฆราชาแลสงฆ์ทั้งปวงจึงนำสามเณรมาถึงต้นพระมหาโพธิกระทำทักษิณสามรอบ แล้วกึ่งพระมหาโพธิข้างทักษิณทิศก็น้อมลงมาให้เจ้าเณรไหล่ลายจับใส่เศียรเกล้า แล้วพระสารีริกธาตุก็เสด็จออกมาปาฏิหารตั้งอยู่เหนือศีร์ษะเจ้าเณร มีพระรัศมีต่าง ๆ พระสงฆ์ทั้งปวงเห็นประจักษ์แก่ตาแล้วก็ให้อุปสมบทเจ้าเณรไหล่ลายเปนภิกษุ พระมหาไหล่ลายจึงเที่ยวไปนมัสการพระพุทธบาทกับเจดีย์อื่น ๆ ทั่วแล้วจะกลับมาเมืองชมพู พระสังฆราชาก็ให้พระบรมธาตุ๖๕๐ พระองค์ให้ไปบัญจุไว้ในเมืองทวีปโพ้นเถิด สมณะชีพราหมณาจารย์ท้าวพระยาประชาราษฎรทั้งปวงจะได้นมัสการบูชาสืบไปเมื่อหน้า กว่าพระสาสนาจะได้ ๕๐๐๐ พรรษาแล มหาไหล่ลายรับพระบรมสารีริกธาตุพระเจ้าได้ ๖๕๐ พระองค์กับพระศรีมหาโพธิแล้ว ก็อำลาพระสังฆราชาแลสงฆ์ทั้งปวงกลับมายังชมพูทวีป มาถึงเมืองนครไชยศรีวัดพระเชตุพนแล้ว มหาไหล่ลายจึงเอาพระธาตุมาบัญจุไว้ในพระมหาเจดีย์นั้นข้างในพระสมาธิข้างในพระเสดาทั้ง ๔ ข้างเปนพระธาตุ ๑๖ พระองค์ แล้วเอามาบัญจุไว้ในพระไสยาสน์นอกพระประธานใหญ่นั้น ๓๖ พระองค์ บัญจุไว้ในพระมหาโพธิเทพวรัลย์นั้น ๓๖ พระองค์ บัญจุไว้ในพระปาเลไลย ๓๖ พระองค์ เอาขึ้นไปบัญจุไว้ในทรองเมืองไชนาท ๓๖ พระองค์ แลผลมหาโพธิมหา

ไหล่ลายเอามาแต่ลังกาปลูกไว้ริมหนองทเลนอกวัดเขมาปากน้ำ จึงได้ปรากฏชื่อมหาโพธิมาแต่เมืองลังกานั้นแล มหาไหล่ลายบัญจุไว้วัดหน้าพระธาตุเมืองโยธยา ๑๖ พระองค์ ในพระพุทธบาท ๓๖ พระองค์ ในเขาครสวรรค์ ๓๖ องค์ บัญจุไว้ที่ต้นมหาโพธิซึ่งมหาไหล่ลายเอามาปลูกไว้ในอ่างทอง ๓๖ พระองค์ อยู่ในเมืองครสวรรค์ เอาไปบัญจุไว้ในป่าดาผีคุด ๓๖ พระองค์ มหาเถรไหล่ลายขึ้นไปถึงเมืองสุโขทัย เอาบัญจุไว้ในพระธาตุหินตั้ง ๓๖ พระองค์ เอาบัญจุไว้ในต่อม ๓๖ พระองค์ เอาขึ้นไปบัญจุไว้เมืองหลวงสวงแก้ว ๓๖ พระองค์ เอามาบัญจุไว้ในวัดเสนาสน์ ๓๖ พระองค์ ในบรพาราม ๓๐ พระองค์ บัญจุไว้ในวัดมหาสถาน ๓๐ พระองค์ แลสามอารามนี้อยู่แดนเมืองพิษณุโลกนั้น มหาเถรไหล่ลายเที่ยวไปบัญจุพระบรมธาตุสิ้นแล้วกลับมาอยู่เมืองละโว้เล่า เมื่อมหาไหล่ลายบัญจุพระบรมธาตุนั้น พระพุทธศักราชได้ ๑๔๓๒ พรรษา

แลยังมีตำนานนิทานพระอรหันต์ทำนายไว้แต่ก่อนว่า เมื่อพระพุทธสาสนาได้ ๑๐๐๐ ปีก็ดี ๒๐๐๐ ปีก็ดี ไปเมื่อหน้าจะปรากฏสุขเกษมแต่ทว่าอาวาสทั้งสองนี้ คือ พระประโทณแห่งหนึ่ง คือ พระปทมแห่งหนึ่ง คือ พระธาตุกกุสนธ์แห่งหนึ่ง คือ ว่าพระปทมศรีแห่งหนึ่ง จะมีอายุ ๕๐๐๐ ปี ส่วนว่าพระปฐมเจดีย์นั้นมีอายุไปถึง ๑๒๐ ปีบ้าง ๔๘๖ ปีบ้าง จะมีผู้มาซ่อมแปลง ครั้นพระสาสนาพระพุทธเจ้าได้ ๒๓๐๐ ปีก็ดี ๒๔๐๐ ปีก็ดี ๒๕๐๐ ปีก็ดี ๒๙๐๐ ปีก็ดี ๓๗๐๐ ปีก็ดี ขึ้นไปจนถึง ๓๙๐๐ ปีก็ดี อันมีเศษทุก ๆ ปีขึ้นไป แล้วจะมีบรมกษัตริย์

15/10/2565

แลพระยาสามลราช แลเทพยดาทั้งหลาย แลสมณชีพราหมณ์ก็จะชวนกันก่อสร้างขึ้นให้รุ่งเรืองทุก ๆ แห่ง ว่าอารามที่เหลือขึ้นไปกว่านั้นเมื่อหน้าก็จะถอยเปนป่าใหญ่เสียแล

พระอรหันต์เจ้าทำนายไว้อีกว่า เมื่อพระพุทธศักราชได้ ๒๒๐๐ ปีเศษ ๑๒ ปีขึ้นไปจนถึง ๓๒๐๐ ปีเศษ ว่าในพระประโทณเจดีย์นั้น ยังมีพระมหาเถรเจ้าองค์หนึ่งถือเอาเศวตฉัตรเปนเพดานกั้นอยู่มิได้ขาดแต่แรกเกิดมา ว่ามหาเถรเจ้าองค์นี้ดุจทำนายพระเจ้าว่าเมื่อขณะนั้นยังมีนางราชธิดาองค์หนึ่งนั้นเปนสาวพรหมจารีหาผัวมิได้ พุทธทำนายว่านางองค์นี้จะออกมาจากประตูพระปฐมไสยาสน์ อันว่าพระเจ้าเสด็จออกมากระทำยมกปาฏิหารกับเบญจโลหอันบัญจุพระบรมธาตุไว้ ๑๐๐ พระองค์นั้น เสด็จออกมากระทำให้ปรากฏแก่ตาสมณชีพราหมณ์ทั้งหลายแลเทพยดาท้าวพระยาก็แลเห็นประจักษ์แก่ตา ด้วยพระรัศมีออกมาต่าง ๆ เปนหลายประการ แลครั้นนางราชธิดาออกมาจากประตูนั้นนางก็ลั่นฆ้องใหญ่ทั้ง ๔ ประตู อันท่านไว้สำหรับโบราณนั้นแล

คนทั้งหลายครั้นได้ยินฆ้องใหญ่ จึงรู้สำคัญว่ามีที่นั้นแล

เครื่องบริโภคของท้าวพระยาทั้งหลายอันมาบัญจุถวายพระธาตุมาแต่ก่อนนั้นย่อมมีสำคัญอยู่ทุก ๆ แห่ง อันว่าพระประโทณเจดีย์ปฐมเจดีย์นั้นเปนที่โอฬารีกนักหนา ฝ่ายว่าท้าวพระยาทำพระปฐมเจ้านั้น ก็ได้เปนประธานอันใหญ่ เพราะชาวโยนกคือลาวพุงดำอุปถัมภนาการมา ถ้าบุคคลผู้ใด ๆ มาไหว้บูชาได้มากวาดวัดได้มากวาดแผ้วให้บริบูรณ์ เหมือนหนึ่งได้รักษาพระธาตุในลังกาโพ้น

15/10/2565

แลบุคคลผู้ใด ๆ ได้มารักษาพระประโทณเจดีย์พระปฐมเจดีย์พระธาตุพระเจ้านั้นแล เสมือนหนึ่งได้รักษาพระกุกกุสนโธเจ้าแล พระโกนาคมแลพระพุทธกัสสปเจ้าแล สมณชีพราหมณ์เจ้าก็ดี แลพระภิกษุเถรเณรก็ดี แลท้าวพระยามหาสามลราชก็ดี กฎุมพีเข็ญใจชนบทบ้านนอกเมืองป่าก็ดี แลได้มาปรนนิบัติก่อสร้างพระพุทธทั้งสามแห่งนี้ เสมือนหนึ่งมาปรนนิบัติพระโกนาคมเจ้า เมื่อยังมีพระชนม์มายุอยู่ไม่เสียทีที่เกิดมานั้นแล

อันนี้ก็เปนจารีตแต่พระอริยบุตรสัปปรุษแต่โบราณนั้นแล อันว่าพระอรหันต์เจ้าทั้ง ๔ พระองค์ กับพระยาศรีธรรมโศกราชย่อมได้เอาพระธาตุพระเจ้าอย่างใหญ่อย่างน้อยก็ดี เดิมแต่ ๑๐๐๐ ปีหนึ่งมาโพ้นทีเดียวแล อันว่าบุคคลผู้ใดแลเทพยดาทั้งหลายได้มานมัสการพระปฐมเจดีย์พระประโทณเจดีย์ คือพระกุกกุสนธ์ศรีสักยมุนีโคดม คือพระปฐมเจดีย์ทั้งสามผ่ายนั้น ผิดกันทั้ง ๔ พระองค์นั้นแล

บุรุษชายก็ดีหญิงก็ดี ท้าวพระยาสามลราชก็ดี ภิกษุเถรเณรก็ดี ตาปขาวยายชีก็ดี ผู้มีบุญหาบุญมิได้ก็ดี ได้มาชวนกันก่อสร้างมิให้ร่วงโรย ได้ปรนนิบัติพระธาตุพระเจ้า อันพระอรหันต์เจ้าแลเทพยดาเจ้าทั้งหลายเอาไปไว้ทุกหัวเมือง เมืองเหนือเมืองใต้ก็ดี บุรุษชายหญิงผู้นั้นจะล้ำเลิศประเสริฐกว่าคนทั้งปวง อันว่าพระสารีริกธาตุพระเจ้าพระอรหันต์เจ้า แลเทพยดาท้าวพระยารับเอาไปไว้ ๑๒ หัวเมืองก็ดี

15/10/2565

จะรุ่งเรืองอยู่นั้นแต่สาสนาได้ ๘๐๐ ปีปลายบ้าง ๑๐๐๐ ปีบ้าง ๑๒๐๐ ปีบ้าง กว่านั้นลงไปจะถอยเปนป่าใหญ่เสียสิ้นทุนแห่งแล

นิทานตำนานฉบับนี้ไม่ได้ว่าถึงพระยากงพระยาพาลเลย เรื่องพระยากงพระยาพาลก็ไม่ได้ว่าถึงเรื่องนี้เหมือนกัน ให้ท่านผู้มีสติปัญญาตริกตรองเอาเถิด

15/10/2565

ตำนานพระปฐมเจดีย์

ฉบับพระยาราชสัมภาราการแลฉบับตาปะขาวรอด

ข้าพเจ้าคิดจะให้คนทั้งหลายรู้ความโบราณ จึงได้สืบแสวงหาหนังสือเก่า ๆ ได้ความที่พระยาราชสัมภาราการฉบับหนึ่ง ว่าด้วยเรื่องตาปะขาวรอดจดหมายไว้ ได้ที่พระวิเชียรปรีชาฉบับหนึ่งความคล้ายคลึงกัน จึงคัดรวมเปนเรื่องเดียวกันเข้าไว้ จะจริงหรือเท็จประการใดก็ไม่แจ้ง ขอให้ท่านผู้อ่านหนังสือนี้ตรึกตรองเอาเถิด แลในจดหมายของตาปะขาวรอดอายุ ๗๙ ปี ซึ่งเปนรากเง่าอยู่ที่บ้านพระปฐมเจดีย์นี้ แต่แกได้จดหมายไว้ว่า ยังมีพระยาองค์หนึ่งชื่อท้าวสิการาชได้ครองราชสมบัติในเมืองศรีวิไชย คือเมืองนครไชยศรี มีบุตรชายองค์หนึ่งชื่อพระยากง ครั้นพระยาสิการาชสวรรคตแล้ว พระยากงได้ครองราชสมบัติแทนบิดาในเมืองศรีวิไชยนั้น ในหนังสือบางแห่งว่าพระยากงครองเมืองกาญจนบุรี ตาปะขาวรอดว่า พระยากงครองเมืองศรีวิไชย พระยากงมีพระมเหษีประสูติพระราชกุมารออกมา โหราพฤฒาจารย์ดูลักษณทำนายว่า พระราชกุมารองค์นี้จะมีบุญญาธิการมาก แต่จะกระทำปิตุฆาฏ พระยากงจึงรับสั่งให้เอาพระราชกุมารไปทิ้งเสีย ราชบุรุษก็เอาราชกุมารไปทิ้งไว้ในป่าไผ่ริมบ้านยายพรหม ๆ ก็ได้กุมารนั้นไปเลี้ยงไว้หารู้ว่าเปนบุตรของผู้ใดไม่ ยายพรหมมีบุตรหลานมาก ยายหอมเมียตาโฉมน้องยายพรหมหามีบุตรไม่ ยายพรหมจึงเอากุมารนั้น

15/10/2565

ไปให้กับยายหอม ๆ จึงเลี้ยงกุมารนั้นไว้ ในหนังสือบางแห่งว่าพระมเหษี ส่งกุมารไปให้ยายหอมเลี้ยงไว้ ยายหอมเอากุมารไปให้พระยาราชบุรี เลี้ยงเปนบุตรบุญธรรม ตาปะขาวรอดว่ายายหอมเลี้ยงไว้จนโต กุมาร จึงลายายหอมขึ้นไปเมืองเหนือถึงสุโขไทย พอช้างพระเจ้าแผ่นดิน สุโขไทยอาลวาดสลัดหมอควาญไล่แทงผู้คนนัก หามีผู้ใดจับช้างนั้น ได้ไม่ กุมารก็เข้าไปดู ช้างอาลวาดไล่แทงกุมาร ๆ จึงจับงาช้างกด ลงไว้กับดิน คนทั้งปวงจึงจับช้างนั้นได้ แล้วเอาความเข้าไปกราบทูล กับพระเจ้าแผ่นดินสุโขไทย ๆ ให้หากุมารนั้นเข้ามาถามว่า ท่านเปนบุตร ของผู้ใด กุมารนั้นจึงกราบทูลว่า หาทราบว่าผู้ใดเปนบิดามารดาไม่ พระเจ้าแผ่นดินสุโขไทยจึงเลี้ยงกุมารนั้นไว้เปนบุตรบุญธรรม พระเจ้า แผ่นดินสุโขไทยดูจดหมายเหตุ รู้ว่ากุมารองค์นี้จะมีบุญญาธิการมาก จะได้ครองราชสมบัติในเมืองใต้ พระเจ้าแผ่นดินสุโขไทยจึงจัดแจงให้กุมาร นั้นตั้งอยู่บ้านเจ็ดเสมียน ซ่องสุมผู้คนได้เปนอันมาก จึงยกมาตั้งอยู่ บ้านเล่า ได้รี้พลอีกรวมกันประมาณสี่หมื่น แล้วยกมาบ้านยายหอม แล้วไปตั้งเมืองอยู่ที่บ้าแดง จึงมีหนังสือเข้าไปถึงพระยากง ให้พระยา กงออกมาชนช้างกัน ความในหนังสือบางแห่งว่าพระกุมารไปเปนบุตร บุญธรรมอยู่กับพระยาราชบุรี ๆ ครั้นถึงเทศกาลเอาดอกไม้ทองเงินไป ถวายพระยากงทุกปีมิได้ขาด พระกุมารบุตรบุญธรรมจึงถามว่า ทำไม จึงเอาดอกไม้ทองเงินไปให้กับพระยากาญจนบุรีด้วยเหตุใด พระยาราชบุรี บิดาเลี้ยงจึงว่าเราเปนเมืองขึ้นแก่เขา บุตรบุญธรรมจึงตอบว่า ไม่เอา

ไปให้เขานั้นจะเปนประการใด พระยาราชบุรีว่าไม่ได้ เขาจะว่าเรา คิดขบถ จะยกทัพลงมาจับเราฆ่าเสีย บุตรบุญธรรมจึงว่ากลัวอะไร พระยาราชบุรีก็นิ่งอยู่ ครั้นถึงปีกำหนดจะถวายดอกไม้ทองเงินแล้ว พระยาราชบุรีก็งดไว้ไม่ส่งดอกไม้ทองเงินไปถวาย พระยากงเจ้าเมืองกาญจนบุรีเห็นว่าพระยาราชบุรีเปนขบถ ก็เกณฑ์กองทัพลงมาจะจับพระยาราชบุรีฆ่าเสีย ครั้นพระยาราชบุรีรู้ดังนั้น จึงเกณฑ์คนประจำหน้าที่ ให้บุตรบุญธรรมเปนแม่ทัพยกออกรับทัพพระยากาญนบุรี ครั้นพระยากงเจ้าเมืองกาญนบุรียกกองทัพมาใกล้ประมาณ ๑๐ เส้น ให้ตั้งค่ายมั่นลงไว้ แล้วมีหนังสือให้คนถือเข้าไปถึงพระยาราชบุรีเปนใจความว่า ให้พระยาราชบุรีออกมาหาเรา แม้มิออกมาหาเรา ๆ จะปล้นเอาเมือง พระยาราชบุรีทราบดังนั้น จึงปรึกษาบุตรบุญธรรมว่าจะคิดประการใดดี กุมารนั้นว่าจะขออาสาสู้ชนช้างกับข้าศึก พระยาราชบุรีก็จัดช้างพลายงอนสูงหกศอกผูกเครื่องมั่นเปนนายทัพ ครั้นได้ฤกษ์ก็ยกออกไป พระยากงก็ประชุมรี้พลยกออกมารบกันที่แขวงเมืองนครไชยศรี กุมารนั้นก็ยกออกไปปะทะกันที่กลางมรคา พระยากงกับกุมารก็ชนช้างกันที่นั้น พระยากงเสียทีกุมารรกพันด้วยของาวถูกพระยากงคอขาดกับคอช้างพระที่นั่ง ที่อันนั้นจึงเรียกว่าถนนขาดมาจนทุกวันนี้ กุมารจึงยกรี้พลเข้าไปตั้งอยู่ในเมืองพระยากง คิดจะเอามเหษีพระยากงซึ่งเปนมารดานั้นเปนภรรยา เทพยดาจึงนิรมิตเปนสัตว์ บางแห่งก็ว่าเปนแพะบางแห่งก็ว่าเปนวิลาแม่ลูกอ่อนนอนขวางบันไดปราสาทอยู่ เมื่อกุมาร

15/10/2565

จะเข้าไปหาพระเหษีนั้นเดิรข้ามสัตว์แม่ลูกไป ลูกสัตว์จึงว่ากับแม่ว่า ท่านเห็นเราเปนสัตว์เดรฉานท่านจึงข้ามเราไป แม่สัตว์จึงว่ากับลูกว่า นับประสาอะไรกับเราเปนสัตว์เดรฉาน แต่มารดาของท่าน ๆ ยังจะเอาเปนเมียกุมารได้พึ่งดังนั้นก็อัศจรรย์ใจมีความสงสัยขึ้น ครั้นเข้าไปถึงพระมเหษีกุมารจึงตั้งสัจจาธิฐานว่า ถ้าแลนางคนนี้เปนมารดาข้าพเจ้าจริงอย่างสัตว์แม่ว่าแล้ว ขอให้น้ำนมไหลออกมาจากถันยุคลทั้งคู่เถิด ถ้าแลมิใช่มารดาข้าพเจ้าแล้ว อย่าให้มีน้ำนมปรากฏออกมาเลย พอกุมารตั้งสัจจาธิฐานดังนั้นแล้ว ก็เห็นขีรธาราไหลออกมาจากถันยุคลทั้งคู่ กุมารเห็นก็ไต่ถามรู้ความว่าเปนมารดาแน่แล้ว ก็เข้าดื่มกินน้ำนมแล้วแจ้งความว่าพระยากงเปนพระราชบิดา จึงโกรธยายหอมว่า หาบอกว่าเราเปนบุตรพระยากงไม่ เราจึงได้กระทำปิตุฆาฏกรรม แล้วกุมารก็ยกไปบ้านยายหอมจับยายหอมฆ่าเสีย ยายหอมเมื่อจะตายนั้นก็รำเย้ยให้ครั้นตายแล้วแร้งลงกินศพยายหอม คนจึงเรียกที่อันนั้นว่าอีรำท่าแร้งบ้านยายหอมก็เรียกว่าโคกยายหอมมาจนทุกวันนี้ คนทั้งปวงจึงเรียกว่าพระยาพาล ด้วยเหตุฆ่าบิดากับยายหอมผู้มีคุณเสีย หนังสือบางแห่งว่าเมื่อประสูตินั้นเจ้าพนักงารเอาพานทองรับ พระพักตรกระทบพานเปนแผลอยู่จึงเรียกว่าพระยาพาล ครั้นพระยาพาลได้ครองราชสมบัติในเมืองศรีวิไชยแล้ว จึงปริวิตกว่าฆ่าบิดากับยายหอมผู้มีคุณเสียโทษหนักอยู่เมื่อพระพุทธศักราชล่วงได้ ๕๖๙ พรรษา พระยาพาลจึงประชุมพระอรหันต์แลสงฆ์ทั้งปวง ว่าดีฉันได้กระทำปิตุฆาฏกรรมจะทำกุศลสิ่งใด

กรรมนั้นจึงจะเบาลง พระอรหันต์เจ้าทั้งหลายจึงว่า ขอให้มหาบพิตรจัดแจงสร้างพระมหาเจดีย์ใหญ่สูงชั่วนกเขาเหิรเถิด กรรมอันนั้นจึงจะค่อยเบาบางลง หนังสือบางแห่งว่าพระอรหันต์ที่มาประชุมนั้น ท่านชื่อพระคิริมานนท์ ชื่อพระองคุลิมาร แลที่ประชุมพระอรหันต์นั้น จึงเรียกว่าธรรมศาลามาจนทุกวันนี้ พระยาพาลราชให้จัดแจงทำรากจะก่อพระเจดีย์ที่พระพุทธเจ้าเสด็จมาบันธมในที่นั้นสวมแท่นไว้ ท้าวมหาพรหมจึงเอาฆ้องตีสามโหม่งดังกระหึ่มไปจนค่ำ มาหนุนไว้ใต้แท่นพระบันธมด้วย พระยาพาลจึงก่อพระเจดีย์ขึ้นเปนลอมฟางสูงชั่วนกเขาเหิรหาทักษิณมิได้ แล้วขัญจุพระทันตธาตุคือพระเขี้ยวแก้วไว้ด้วยพระองค์หนึ่ง สร้างเสร็จแล้วมีการฉลองเจ็ดวันเจ็ดคืน แล้วจึงถวายเขตแดนโดยรอบชั่วเสียงช้างร้อง แล้วถวายข้าพระโยมสงฆ์ เปนจำนวนสัมโนครัว ๕๕๕ ครัว แล้วพระยาพาลยกทัพขึ้นไปเมืองลำพูน ไปนมัสการพระบรมสารีริกธาตุพระพุทธเจ้าถึงสามปี แล้วก็ยกทัพกลับลงมาเมืองใต้ จึงปรายเงินปรายทองต่างเข้าตอกดอกไม้ถวายพระธาตุมาทุก ๆ ตำบลมาแต่เมืองลำพูนลำปางลงมาทางเดิมบางนางบวช ลงมาจนถึงเมืองนครไชยศรีสิ้นเก้าปี พระยาพาลสิ้นอายุแล้วบ้านเมืองสืบกษัตริย์ต่อ ๆ กันมาอีกหลายชั่ว จนถึงพระเจ้าหงสาได้เปนใหญ่ขึ้นในเมืองมอญ มีพระราชประสงค์ฆ้องตีสามโหม่งดังกระหึ่มไปจนค่ำ จึงยกรี้พลมาขุดฆ้องที่ฝังไว้ใต้แท่นพระบันธม ขุดลงไปถึงฆ้อง ๆ นั้นก็ซุดลงไป พระเจดีย์ก็ซุดพังลงไปด้วยหาได้ฆ้องไม่ เจ้าเมืองหงสาแล

อำมาตย์ปรึกษากันว่า เรามากระทำกรรมดังนี้ไม่สมควร จะต้องทำใช้เสียใหม่จึงจะคุ้มโทษได้ จึงก่อเปนองค์ปรางค์ต่อตั้งขึ้นบนหลังองค์ระฆังเดิมที่พังมีทักษิณรอบยังหาสูงเท่าเก่าไม่ จึงสร้างพระเจดีย์รอบวิหารกับทั้งอุโบสถเพิ่มเติมลงอีก พระเจ้าหงสาองค์นี้สืบถามพวกมอญว่าพระเจ้าหงสาลิ้นดำ ที่ได้ยกมาตีกรุงศรีอยุธยา เธอได้เที่ยวปฏิสังขรณ์พระเจดีย์ไว้ทุกหัวเมือง การอันนี้พิเคราะห์ดูเห็นจะไม่จริง ถ้าพระเจ้าหงสาลิ้นดำมาทำขึ้นไว้ก็คงจะทำให้เห็นเปนฝีมือมอญ ด้วยจะไว้เกียรติยศให้ปรากฏในแผ่นดิน นี่ทำเปนองค์ปรางค์อย่างเขมรเปนที่สงสัยอยู่ แลที่พระบันธมแต่ก่อนเจ้าอธิการชื่อพระอุทายิเถรเปนสำเร็จเจ้า มีเจ้ากรม ปลัดกรม ข้าพระรักษาพระบันธม ขุนภูมเทพอุโบสถ หมื่นเทพอุโบสถ ขุนนคร ขุนไชย ขุนธรรมรักษา หมื่นธรรมรักษา หมื่นรัศมี ขุนศรัทธาอากาศ หมื่นศรัทธาอากาศ แลเรื่องราวพระบันธมสร้างต่อ ๆ กันมานั้น เปนอักษรเฉียงมีอยู่สองเล่มสมุดจีน ชาวบ้านพระบันธมหามีผู้ใดอ่านออกไม่ พระสงฆ์พาหนังสือเฉียงเข้าไปแปลณกรุงสูญเสียได้ประมาณ ๗๐ ปีเศษแล้ว แต่พระประโทณเจดีย์นั้นมีจดหมายในหนังสือไตรภูมว่า สร้างเมื่อพระพุทธศักราชล่วงได้ ๑๑๙๙ พรรษา

แลท่านผู้ที่ได้มานมัสการพระปฐมเจดีย์นี้ พระสงฆ์ก็ดี คฤหัสถ์ก็ดี ถ้าพบปะหนังสือเก่า ๆ ความวิเศษละเอียดออกไปจากนี้แล้ว ขอให้ท่านเอาไปให้ที่บ้านเจ้าพระยารีวงศ์มหาโกษาธิบดีด้วย จะได้คิดอ่านร้อยกรองเพิ่มเติมเข้าไว้อีก